

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка

І.С. Підгурний

Графічний дизайн

Навчальний посібник

Кам'янець-Подільський

«Аксиома»

2015

УДК 7.012:655.3(075.8)

ББК 76.175.3+85.16я73

ПЗ2

Рецензенти:

Н.О. Урсу, доктор мистецтвознавства, професор завідувач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

В.М. Василенюк, викладач, голова циклової комісії кіно-, фото-, відеосправи, Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв;

О.І. Савчук, директор Кам'янець-Подільської міської дитячої художньої школи, член Національної спілки художників України.

Автор-укладач:

Підгурний Іван Станіславович, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва.

Рекомендовано до друку Вченою радою

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 7 від 25 червня 2015 р.)*

ПЗ2 Підгурний І.С. Графічний дизайн. Типографіка. Навчальний посібник / автор-укладач: І.С. Підгурний. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – 86 с.

ISBN 978-966-496-334-0

У навчальному посібнику розкриваються основи вивчення розділу «Типографіка» у рамках «Графічного дизайну». У посібнику вміщено стислі, але змістовні відомості всього обсягу матеріалів з навчальної дисципліни, а також розкриває специфіку художньої складової поліграфічного виробництва.

Навчальний посібник призначений для студентів художніх спеціальностей та покликаний розширити, поглибити й закріпити теоретичні знання з композиції оформлення друкованих видань.

УДК 7.012:655.3(075.8)

ББК 76.175.3+85.16я73

ISBN 978-966-496-334-0

© Підгурний І.С., 2015

©Аксіома, видання, 2015

Зміст

<u>ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ ТИПОГРАФІКИ</u>	6
<u>З ІСТОРІЇ ТИПОГРАФІКИ</u>	8
Набірний шрифт	13
Каліграфія	14
Фотонабір	15
Високий друк	16
Лінотип	18
Історичні типи шрифтів	19
Антиква	19
Готичні	23
Слов'янські	26
«Болгарія»	33
<u>ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ ТИПОГРАФІКИ</u>	34
Сторінка	34
Міжнародний стандарт ISO 216	34
Північноамериканський стандарт	36
Основні одиниці обліку видавничої продукції	37
Пагінація	40
<u>ЕЛЕМЕНТИ КОМПОЗИЦІЇ СТОРІНКИ</u>	41
Абзац	41
Виключка	41
Інтерліньяж	43
Вгонка і вигонка	44
Висячий рядок	45
Коридор	46
Типометрія	46
Пункт	46

<u>Лігатура</u>	48
<u>Апроші</u>	51
<u>Кернінг</u>	52

СИМВОЛ **53**

<u>Маюскул</u>	53
<u>Мінускул</u>	53
<u>Мінускульні цифри</u>	53
<u>Капітель</u>	54
<u>CamelCase</u>	55
<u>Буквиця</u>	57
<u>Виносні елементи</u>	57
<u>Діакритичні знаки</u>	57
<u>Верхній індекс</u>	59
<u>Нижній індекс</u>	59
<u>Гліфи</u>	60
<u>Астеризм</u>	61

ШРИФТ **61**

<u>Гарнітура</u>	62
<u>Лінії шрифту</u>	62
<u>Комп'ютерний шрифт</u>	63
<u>Класифікація шрифтів</u>	64
<u>Накреслення шрифту</u>	65
<u>Курсив</u>	65
<u>Похилий шрифт</u>	66
<u>Жирний шрифт</u>	66
<u>Зв'язок малюнка шрифту і властивостей паперу</u>	67
<u>Зв'язок малюнків шрифтів з національними мовами</u>	67
<u>Технологія створення комп'ютерного шрифту</u>	68
<u>Програмне забезпечення для створення та редагування шрифтів</u>	71

<u>ГРАМАТИКА І ТИПОГРАФІКА</u>	<u>72</u>
Пробіли	72
Лапки й дужки	72
Апостроф	73
Розділові знаки	73
Дефіс, коротке й довге тире	74
Числа	75
Скорочення	75
Найменування	77
Списки	77
Виділення	78
<u>ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ</u>	<u>80</u>
<u>ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЗНИК</u>	<u>83</u>
<u>СПИСОК ДЖЕРЕЛ</u>	<u>84</u>

Визначення та завдання типографіки

Типографіка — це графічне оформлення друкарського тексту за допомогою набору і верстки, моделювання вигляду друкованого твору. Так або інакше, до типографіки причетні друкарі і складачі, автори і редактори, художні і технічні редактори, художники книги, каліграфи і художники шрифтів. Для художника-друкаря, чия діяльність пов'язана і створенням друкарської продукції, літери, кліше, політипажі і набірні лінійки уподібнюються до художньої мови. Друкар — лише посередник між автором і читачем, що допомагає через друкарські форми якнайповніше передати зміст твору. Він обирає шрифт, встановлює формати, набирає і верстає, тобто компонує готові букви, слова, фрагменти тексту, лінійки один відносно одного і відносно колонки, сторінки, аркуша.

Завдання друкаря, у першу чергу, — сприяти задуманому автором впливу на читача; окреслити модель діяльності читача або, змоделювати види і форми його контакту з об'єктом авторського плюс дизайнерської творчості; заманити читача в читання і розгляд видання; звернутися до споживача на функціонально і естетично виправданій сучасній графічній мові. Головне завдання друкаря — розробка архітектури книги. Друкар визначає її пропорції: загальний формат, формат рядка і смуги набору, розкладку полів, кегль шрифту, інтервали між словами і рядками, розміри, місце розташування і міру зорового «навантаження» ілюстрацій. Підсумком роботи друкаря є завжди продумане, підпорядковане певному задуму, візуальне облаштування друкарської сторінки, розвороту, черги книжкових смуг. З одного боку, він вирішує чисто функціональне завдання, максимально забезпечуючи легкість для читання тексту, з іншого — причетний до створення видовища, візуально активної структури, художньої речі.

Друкар піклується про оптимальне співвідношення колірних тонів паперу і друкарської фарби, обирає найбільш прийнятний малюнок шрифту, створює комфорт для читацького ока продуманими призначеннями шрифтового кегля, інтерліньяжу, обмежує довжину рядка і висоту набірної смуги, розробляє систему оформлення рубрик, вводить необхідний комплекс засобів, що полегшують орієнтацію в тексті.

Візуально-художній ефект створюється такими прийомами, як контраст чорного друку і білого, вільного простору; звернення до найбагатшої палітри акцентів друкарень : шрифтові виділення; кольорові або чорні «підкладки» під текст, іноді із застосуванням виворотки, втяжки, зміни формату набору, зміна кегля при переході від однієї частини тексту до іншої і так далі. Пропорції книжкового блоку, матеріал, шрифтова композиція палітурки, наростання маси набірних елементів від авантитула до титульного розвороту і смуги із змістом — ось той арсенал прийомів, за допомогою яких друкар сприяє зануренню читача у світ книги.

Як різновид діяльності друкарні можна розглядати і проектування реклами, вивісок, оформлення виставок, численних елементів «фірмового стилю», тобто роботу в найрізноманітніших сферах графічного дизайну. З типографікою тісно взаємозв'язане проектування набірних шрифтів, які служать для художників друку свого роду початковим «будівельним» матеріалом.

З історії типографіки

Було б неправильно припустити, що типографіка, як явище, з'явилася тільки зараз, на межі ХХ–ХХІ ст.ст.. Ні, типографіка — це давній різновид індустріального дизайну.

Розвиток типографіки, як такий починається з винаходом книгодрукування, а своїми коренями мислення художньо-друкарні йде до часів рукописної книги, з якою пов'язаний великий досвід доцільного і красивого розміщення тексту на площині аркуша. З середини XV ст. зусиллями головним чином венеціанських друкарів, таких як Микола Йенсон і Альд Мануцій, друкарська книга набуває свого специфічного вигляду: в якості текстового шрифту використовується легка для читання антиква, суворо витримуються принцип виключення рядків, рівномірність інтерліньяжу, абзацний відступ як засіб розчленовування тексту. На початку XVI ст. шрифтова палітра типографіки збагачується курсивом, уперше вигравіруваним Франческо да Болонья і введеним в ужиток Альдом Мануцієм.

На початку XVI ст. типографіка розвивалася в стилі французького ренесансу. У виданнях Р. Етьєна, Ж. де Турна розвивається композиція титульного аркуша; широко застосовуються ілюстрації і орнаментальні бордюри, виконані в техніці дерев'яної гравюри, стає більш вишуканим шрифтове оформлення. Шрифт продовжує втрачати схожість з рукописним, його малюнок робиться більш суворим, відбиваючи процес гравіювання пунсона. Серед майстрів шрифту виділявся К. Гарамон, творець знаменитої ренесансної антикви.

У другій половині XVI ст. лідерство в книговиданні переходить до Нідерландів, куди емігрують багато французьких друкарів. Розмахом діяльності виділяється видавництво

Антверпена К. Плантена. Його видання відрізняються насиченістю декору і тонально-живописним характером ілюстрацій, виконаних в техніці різцевої гравюри.

У XVII ст. найбільш помітним явищем в типографіці стала видавнича діяльність голландського будинку Ельзевірів, спрямована перш за все на створення книги широкого попиту. У їх виданнях переважають невеликі формати книги, зручні для користування. Шрифти ельзевіровських видань, спроектовані передусім К. ван Дейком, мають «важкий» малюнок, що дозволило їм зберігати чіткість відбитку навіть при великих накладах. Приблизно в цей же час, у Франції для Королівської друкарні був розроблений, із застосуванням математичних методів, а потім нарізаний пунсоністом Ф. Гранжаном, перший шрифт перехідного стилю — «Королівська антиква», що ще далі відходить від рукописного прототипу, має різкіше виражений контраст між основними і сполучними штрихами і жорсткіше сполучення зарубок і вертикалей.

В середині XVIII ст. яскравою подією в типографіці стала діяльність П. С. Фурньє Молодшого, видання якого виокремлювалися вишуканістю витягнутих пропорцій, щільність набору рядка, великий інтерліньяж, насиченість набірною орнаментациєю. Фурньє зробив першу спробу систематизації типорозмірів і почав випускати книги шрифтових зразків. Найбільшою фігурою типографіки перехідного стилю був Дж. Баскервіль, що працював в Англії в 1750–1770 рр. Порівняно з шрифтами XV–XVII ст. його шрифти контрастніші, осі овалів майже вертикальні, чітко помітні серіфи, які плавно з'єднуються з основними штрихами. Відмовившись від застосування книжкового орнаменту, Баскервіль став основоположником «чистої» типографіки, заснованої тільки на шрифтовому оформленні.

Безперечні заслуги в галузі типографіки належать італійцю Дж. Бодоні, що працював в 1760-1800 рр. в Пармі. Вигострена архітектоніка знаків, геометрична суворість шрифтового малюнка, виявлення композиційної значущості незадрукованого простору книжкового листа, розробка шрифтів т.з. нового стилю. Уперше ввів їх у практику його сучасник Ф.А. Дідо — творець друкарської системи засобів, що працював у Франції.

Промислова революція розширила сферу типографіки, відкривши їй велике поле діяльності в рекламі і періодиці. Потреба в акцидентних і заголовних шрифтах сприяла інтенсивній розробці нових видів і різновидів шрифтового малюнка. У першій половині XIX ст. зусиллями англійських розробників вводяться у вжиток шрифти жирних зображень (Р. Торі), єгипетські шрифти (В. Фігінс), гротески (У. Кеслон), шрифти типу кларендон (У. Тароугуд) та ін. Активно розвивається книжковий орнамент, помітно зростає значення ілюстрації. В той же час книга все більше втрачає типографічну суворість і цілісність, її характерними рисами стають переважаність декором, з елементами різних історичних стилів.

В кінці XIX ст. У. Моріс, один з лідерів англійського руху прерафаелітів, зробив спробу відродити типографічну красу книги. Ідеалізація Середньовіччя і Раннього Відродження, критика знеособленого машинного виробництва стимулювали Моріса до відродження ручних друкарських процесів і модифікації шрифтів інкунабулів. На рубежі XIX–XX століть, помітний слід в типографіці залишив стиль модерн (ар нуво, югендстиль) з його прагненням до експресії органічних форм. Контрастне поєднання рослинного орнаменту, декоративно-силуетних ілюстрацій і загостреної геометрики лінійного обрамлення багато в чому визначало специфіку вигляду

книжкової смуги у виданнях, оформлених у дусі модерну. Типографіці модерну віддали данину багато видатних художників книги : Е. Грассе, А. Муха, О. Бердслі, Ч. Рікетс і Л. Хаусмен, Т. Моріс і Л.С. Бакст. Модерн спровокував пошук нових шрифтових малюнків, що використовують гнучку, текучу лінію і отримали застосування передусім в акциденції (О. Екман, П. Беренс).

Приблизно до того ж періоду відносяться і перші досліди експресивної типографіки, що прагнула начебто відтворити образність авторської мови шляхом зміни шрифтових кеглів і зображень, активізації незадукованого тла, а іноді й уподібнення набірної смуги деякому зображенню. Помітними досягненнями в галузі експресивної типографіки можна виокремити творчість представників конструктивізму 1920–1930-х рр. (П. Зварт, Х. Байєр, Я. Чіхольд, Ель Лисицький, А.М. Родченко, В. Ф. Степанова, С. Б. Телінгатер та ін.). Їх основні досягнення відносяться до сфери рекламної типографіки, акциденції, а також типографіки ділових і періодичних видань. Для конструктивізму характерна перевага гротеску з їх простотою шрифтового малюнка, відмова від орнаментациї, посилення активності заголовків, широке застосування жирних лінійок з метою розчленовування і акцентування тексту, порушення традиційної симетрії, *використання прапорцевого набору*. Конструктивістські пошуки нової структури друкарні перекликаються з пошуками сучасного індустріального дизайну.

У 1930 рр. розвивалася і типографіка неокласичного стилю, що над усе цінує легкість для читання знаку і тексту в цілому, простоту і звичність шрифтового малюнка, урівноваженість пропорцій і самого шрифту, і набірної смуги, що цуралася типографічної химерності і екстравагантності. Лідерами неокласичної типографіки були: Я. Чіхольд, з середини

1930-х рр., що працював в Швейцарії і Великобританії; С. Морісон (Англія); Г. Цапф (Німеччина). У Росії неокласична типографіка пов'язана з іменами В. А. Фаворського і І. Ф. Рерберга.

У 1940–1960 рр. провідну роль у світовій типографіці відіграла Швейцарія, де склалася строго функціональна система художнього проектування творів друку. На відміну від конструктивізму, типографіка післявоєнної швейцарської школи носить підкреслено діловий характер. Впорядкування книжкової композиції, приведення до єдиного модуля усіх візуальних елементів книги — її відмінні особливості. При цьому роль композиційного каркаса грає математично розрахована, з рівних прямокутників і просвітів між ними модульна сітка, параметри якої витримуються у виданнях від першої до останньої сторінки. Для швейцарської школи характерне надання переваги гротескам (особливо Гельветиці, спроектована М. Мідінгером в 1957 р.), *прапорцевого набору*, фотознімку в якості ілюстрації. Післявоєнний розквіт швейцарського графічного дизайну пов'язаний з іменами відомого теоретика і педагога Е. Рудера; майстра розвинених модульних побудов І. Мюллера-Брокмана; творця популярного гротеску Юнівер А. Фрутігера та ін.

Варто згадати розквіт американського експресіонізму в 1970–1980 рр. Х. Любалін, Е. Пеколік, М. Віньеллі та інші внесли в графічну структуру видань свого роду ігровий початок, візуальне спілкування з читачем, дали імпульс розвитку фігуративної типографіки, в якій буква може виявитися зображенням предмета, а зображення — буквою. Величезну роль в розробці шрифтів і в об'єднанні проектувальників шрифтів зіграла Міжнародна шрифтова корпорація (ITC), заснована в 1970 р. в Нью-Йорку Х. Любалінім і А. Бернсом.

Набірний шрифт

Історія друкарства в сучасному розумінні цього слова починається з того моменту, коли стали виготовляти металеві, рухливі, опуклі букви, вирізані в дзеркальному відображенні. З них набирали рядки і з допомогою преса відтискали на папері. Це геніальний винахід відноситься до другої третини XV століття, і майже всі дослідники приписують його німцеві Йоганнові Гутенбергу. Йоганн Ментелін в Страсбурзі, що мав друкарню вже у 1458 р., і Пфістер в Бамберзі, що вважалися за перших друкарів, повинні бути визнані учнями Гутенберга. Майже всі західноєвропейські народи оскаржували право німців на винахід друкарства. З найбільшою енергією відстоювали свої позиції голландці, що приписують винахід друкарства Костеру. У італійців Памфілія Кастальді в Фельтрі вважався винахідником рухомих літер: як розповідають, він не надавав своєму винаходу ніякого значення, поступився ним Фусту, який з товаришами, скористався ним, заснувавши друкарню в Майнці. Проте до нас не дійшло жодного рядка, надрукованого Кастальдо, який міг би підтвердити достовірність цієї розповіді. За свідченнями сучасників, що говорять на користь Гутенберга, потрібно звернути увагу на вказівку Петера Шеффера, зятя Фуста і продовжувача його справи: у виданні «Інституцій Юстиніана» 1468 р. він вказує на Гутенберга і Фуста як на перших друкарів. Рухомий спорідненим почуттям, він, ймовірно, приписав і Фустові честь винаходу, що належить лише Гутенбергу. У 1472 р. Вільгельм Фіше, ректор Паризького університету, в листі до Роберта Гагена пише: «Кажуть, що недалеко від міста Майнца був такий собі Іван Бонемонтан (Гутенберг), який перший вигадав мистецтво книгодрукування». Матвій Пальмер в продовженні «Хроніки» Євсевія, надрукованої в 1483 р. у Венеції, вказує, що «мистецтво

друкувати книги було винайдено в 1440 році Гутенбергом у м. Майнці». Нарешті, Іван Шеффер, син Петера Шеффера, у присвяті до перекладу Тита Лівія 1505 р. вказує на Гутенберга як на першого друкаря, хоча в інших місцях приписує цей винахід Фусту.

Каліграфія

Каліграфія (від грец. Καλλιγραφία — «гарний почерк») — одна з галузей образотворчого мистецтва. Ще каліграфію часто називають мистецтвом красивого письма. Сучасне визначення каліграфії звучить так «мистецтво оформлення знаків у експресивній, гармонійній і майстерній манері» .

Історія писемності — це історія еволюції естетичних понять, що розвиваються в рамках технічних навичок, швидкості передачі інформації і матеріальних обмежень людини, часу і простору. Стиль письма, звичайно, описується як шрифт або алфавіт.

Сучасна каліграфія досить різноманітна — від побутових рукописних написів на листівках до високого мистецтва, в якому експресія написаного рукою знака не завжди народжує чіткі літерні форми. Класична каліграфія значно відрізняється від шрифтових робіт і нестандартних рукописних форм, хоча каліграф повинен вміти робити і те й інше; літери склалися в такі форми історично, але при цьому вони текучі та є спонтанними і завжди народжуються в момент написання. Зараз каліграфія існує в основному у формі запрошувальних листівок і весільних поздоровлень, у вигляді шрифтів і рукописних логотипів, у релігійному мистецтві, графічному дизайні, в висічених написах на каміннях та в історичних документах. А також каліграфію використовують на телебаченні в якості оформлення, у різних характеристиках, свідоцтвах про

народження та в інших документах, де передбачається писати від руки.

Фотонабір

Фотонабір — етап додрукарської підготовки в поліграфічному виробництві, створення фотоформ для подальшого виготовлення друкованих форм (як правило, для офсетного друку). У 1970-х рр. у зв'язку з розвитком офсетного друку фотонабір став витіснити технології традиційного металевго набору.

Принцип фотонабору полягає у формуванні на прозорій плівці зображень друкованих смуг, наприклад за допомогою фотографічного процесу. Процедура здійснюється в фотонабірному автоматі (ФНА). Спочатку для засвічення світлочутливої плівки використовувалося експонування через речовинний шрифтоносій (матрицю-шаблон із зображеннями всіх доступних букв та інших знаків). Керуюча програма забезпечувала послідовне переміщення шрифтоносія відносно поверхні плівки, за кожний прохід світлові імпульси засвічували область одного знака. Після експонування всієї смуги плівка піддавалася на проявку.

З появою комп'ютерних технологій устаткування на основі речового шрифтоносія також було витіснене з ужитку. Сучасні ФНА отримують зображення в цифровому вигляді з так званих растрових процесорів, або растеризаторів.

Сьогодні експонування плівки в фотонабірних автоматах здійснюється променем лазера.

Технологія виготовлення друкарських форм з використанням фотоформ називається CTF (Computer to Film)

Високий друк

Високий друк в поліграфії — спосіб друку, що використовує форми, на яких друкуючі елементи розташовані вище пробільних. Історично цей спосіб, мабуть, першим отримав поширення як технологія тиражування зображень (саме його використовував Йоганн Гутенберг, такий принцип лежить в основі конторського друку).

У поліграфічній промисловості до технологій високого друку відносяться типографський (високий, книжковий) друк і флексографія. Різниця полягає як у друкованих формах (форми високого друку виготовляються зокрема, на базі лінотипного і монотипного видів набору з досить твердого гартованого сплаву або за сучасною технологією з водовимивних фотополімерів), так і в процесі друку.

В образотворчому мистецтві ця концепція реалізована в ліногравюрі, гравюрі на дереві (ксилографії) і т. п.

На друкованій формі високого друку друкуючі елементи розташовані вище пробільних. Фарба наноситься на поверхню виступаючих друкарських елементів. При зіткненні з папером, для повного переходу фарби, необхідний тиск. До винаходу друкарських машин для цього використовували прес. Для відтворення тексту і штрихових зображень, що складаються з окремих штрихів і ліній, виготовити друкарську форму навіть на дошці нескладно, тому що всі друковані елементи знаходяться на одному рівні. На них легко нанести фарбу тампоном або валиком, покласти папір і притиснути її для переходу фарби.

Простота друкованого процесу, легкість виготовлення друкованої форми надовго зробили високий спосіб друку домінуючим. Чіткі зображення букв, рівні штрихи і контури відбитків високого друку до цих пір важко досяжні іншими способами друку. Однак у високому друці використовували

довгий час важкі набірні металеві друковані форми з гартованого сплаву, що містить шкідливий для здоров'я і екологічно небезпечний свинець.

Це, разом з характерними недоліками високого друку (низька роздільна здатність, «перебивання» на зворотний бік та ін.), призвело до різкого зменшення частки високого друку, особливо після появи офсетних форм на алюмінієвій основі. В останні десятиліття цей спосіб втратив домінуюче місце з випуску більшості видів видавничої продукції, але до цих пір використовується для друку одноколірних газет, книг, а також в упаковці (наприклад, друк самоклеючих етикеток і гнучкої упаковки).

Така значна питома вага високого друку обумовлена його універсальними репродукційними можливостями при відтворенні оригіналів найрізноманітнішого характеру: текстових, ілюстративних, змішаних, одно- і багатоколірних. Відбитки характеризуються великою чіткістю, різкістю, насиченістю тону і кольору. Позитивна особливість цього способу — стабільність якості зображення у всьому тиражі, яка обумовлена відсутністю таких нестабільних процесів, як зволоження друкарських форм (у плоскому офсетному друці) або видалення фарби з пробільних елементів форм (при низькому друці).

Поверхня друкарських форм високого друку з фотополімерів хімічно нейтральна і може сприймати будь-який розчин. Отже, ці форми можуть бути використані для друку із застосуванням фарб як на масляній основі, так і на базі водних і спиртових розчинників (флексографія).

Важливим стимулом для розвитку і підтримки конкурентоспроможності високого друку стало впровадження гнучких повноформатних друкарських форм з фотополімерів з

малою (0,4-0,7 мм) глибиною пробільних елементів. Істотні зміни в технологію високого друку внесли фотополімерні друкарські форми у поєднанні з підвищенням жорсткості конструкцій друкарських машин і застосуванням синтетичних декелів з армованих матеріалів на пористій волокнистій основі. Вони дозволили значно підвищити ефективність роботи за рахунок зменшення витрат часу на підготовку до друкування.

Лінотип

Лінотип — вид поліграфічного обладнання, лінійковідливний набірний апарат, винайдений в 1884 р. (патент отриманий 26 серпня 1884 р.) американським інженером Оттмаром Мергенталером.

Конструктивно лінотип складався з клавіатури, кас з наборами лінотипних матриць, верстаки, в якій формувалася рядок, і відливного апарату.

На лінотипі оператор за допомогою клавіатури набирив рядки тексту з окремих буквених матриць (з рельєфним зображенням символів) і пробільних клинів, що дозволяють регулювати ширину міжслівних пробілів. При правій або лівій прапорцевій виключці, клини опускалися на фіксовану глибину, рівну міжслівному пробілу в даному шрифті, якщо ж була потрібна виключка по формату смуги набору, то після закінчення набору рядка складач затискав спеціальну кнопку і клини провалювалися між словами на всю можливу глибину, забезпечуючи тим самим рівні міжслівні пробіли. Набраний рядок служив формою для відливання лінотипного рядка з металу (типографського сплаву, гарту). З відлитої рядків версталася друкована форма, а матриці й клини, що становлять набірний рядок, автоматично поверталися в спеціальні сховища

(магазини лінотипа) для повторного використання за допомогою спеціального ланцюга, схожого на велосипедний.

Лінотип широко використовувався у поліграфії до 1980-х років, поки не з'явилися технології фотонабору та комп'ютерної верстки.

Історичні типи шрифтів

Антиква

Антиква (лат. *antīqua* «стародавня») — клас типографських набірних шрифтів із засічками, що з'явився в епоху Відродження в Західній Європі. Основою для розробників перших гуманістичних або ренесансних антикв служив рукописний книжковий почерк — гуманістичний мінускул.

За однією з історичних версій, перша антиква була вирізана гравером Ніколя Жансоном у Венеції в 1470 році. Проте схожі шрифти створювалися і раніше. Зокрема, в середині 1460-х у Римі свій варіант гуманістичного шрифту створили друкарі Свейнхейм і Паннарц. Як би там не було, першим поколінням антиквенних шрифтів вважається ренесансна венеціанська Антиква. Пізніше з'явилися французький, голландський і англійський різновиди цього шрифту. Ренесансна або гуманістична антиква відрізнялася деякою лапідарністю. На зміну їй прийшла перехідна антиква, яка була витонченіша. Наприкінці XVIII століття французькі і італійські друкарі, найбільш відомими з яких були Бодоні і Дідо, виробляють новий, сучасний і збалансований стиль — нову (класицистичну) Антикву.

Ренесансна антиква

Ренесансні антикви за зовнішніми рисами і часом створення відносяться до двох груп: венеціанської та італійсько-французької.

Венеціанська антиква з'явилася раніше, вона найближча до прототипу — письма ширококінцевим пером. Контраст між основними та допоміжними штрихами невеликий, осі овальних елементів нахилені, засічки асиметричні, краплеподібні елементи мають форму сліду від прямокутного пера, перемичка в букві е похила.

Сучасні шрифти на основі венеціанської антикви Ніколя Жансона і Франческо Гріффа — Adobe Jenson, Nicolaus, Centaur.

Італійсько-французька антиква — пізніша, XVI століття; до цього часу виготовлення шрифтів досягло більшої досконалості, що дозволило збільшити контраст між штрихами. Перемичка в букві е стала горизонтальною, тоншою і більш правильною форми стали засічки, краплі стали більш округлими.

Сьогодні представлена шрифтами Garamond, Palatino, Bembo, Caslon та іншими на основі робіт Клода Гарамона, Альда Мануція та інших авторів.

Перехідна антиква

Приклад перехідної антикви — шрифт Times New Roman.

Перехід від старовинної Антикви почався в кінці XVII століття. Традиційно вважається, що нове накреслення шрифту вперше створювалося для потреб короля Франції Людовіка XIV. Робота ґрунтувалася не на рукописному накресленні, а на геометричних побудовах і «природних пропорціях».

У XVIII столітті був створений шрифт Baskerville (названий на ім'я його творця Джона Баскервіля).

Перехідні антикви відрізняються більш сильним контрастом, вертикальними осями овальних букв, округленими симетричними засічками, напівзакритою формою знаків. На форму символів вплинув винахід в XVII столітті гострокінцевого пера (див. розділ Вплив каліграфії на форму символів).

Кількість перехідних антикв невелика, але застосування вони мають найширше.

Нова антиква

Приклад нової антикви — шрифт Bodoni.

Найбільш правильна і геометрична серед різних стилів антиква. Для неї характерні високий контраст, вертикальні осі овальних елементів, закриті форми знаків, округлі краплеподібні елементи. У легкості читання поступається старостильовій і перехідній антикві.

За кордоном був основним шрифтом для набору текстів з кінця XVIII до початку XX століття; в СРСР продовжував широко використовуватися [3] аж до кінця 80-х років, особливо для наукової і технічної літератури.

Приклади нової антикви — шрифти Bodoni, Didot, Звичайна нова [17], Computer Modern.

Вплив каліграфії на форму символів

Письмо пером (ширококінцевим і гострим) вплинуло на форму літер набірних шрифтів.

При письмі ширококінцевим пером товщина лінії залежить від напрямку руху пера: чи рухається перо вгору, вниз або убік, що добре видно в буквах М та Н. Перо при письмі тримають під кутом, тому буква О в старій антикві асиметрична.

При письмі загостреним пером, винайденим в XVII столітті, товщина штриха залежить вже від сили натиску на перо, а не від напрямку його руху. Це, поряд з прогресом в роботі з металом, вплинуло на форму літер: вони стали більш контрастними і симетричними.

Брусковий

Брусковий шрифт — збірна назва шрифтів з масивними засічками прямокутної форми без заокруглень або з невеликими заокругленнями в місцях приєднання до основних штрихів, мають малий контраст між основними і сполучними штрихами або повну відсутність контрасту, велике очко рядкових знаків.

Перші подібні шрифти з'явилися в Англії на початку XIX ст. У відповідності до форми овалів і засічок, наявності або відсутності контрасту і ступенем ширини брускові шрифти діляться на підгрупи єгипетських, геометричних, гуманістичних брускових шрифтів і брускових шрифтів типу Кларендон. Крім того, до цієї групи також іноді відносять брускові шрифти зі зворотним контрастом (Італійські).

Рубаний

Рубаний шрифт (гротеск, англ. Sans serif, амер. Gothic type) — шрифт без засічок.

Перший набірний шрифт цього класу був створений у 1816 році Він застосовувався для акциденції (залучення уваги) в рекламі та заголовках. Основоположником сучасних друкарських універсальних гротесків вважається шрифт Акціденц Гротеск, розроблений в 1896 році невідомим художником фірми Berthold. У XX столітті гротески застосовувалися як для акциденції, так і для текстового набору. Серед рубаних шрифтів у XX столітті найбільшого поширення

набули шрифти — Франклін Готік (1905 р.), Гельветіка (1957 р.), Універс (1957 р.).

Рукописні

Готичні

Готичні шрифти — родина почерків латинського письма епохи Середньовіччя. Виникло в XI столітті, прийшовши на зміну каролінзькому унціальному письму.

З початку книгодрукування з'явилися набірні готичні шрифти — знаменита «Біблія» Гутенберга була набрана варіантом текстури.

З XVI століття готичне письмо поступово витіснялося шрифтами на основі антикви, близькими до сучасних; найдовше (до 1918 і частково до 1945) готичний шрифт зберігся в Німеччині і в Латвії (латиську мову офіційно було переведено з готичного шрифту на антикву в 1926 році, а німецькі видання в Латвії та Естонії продовжували друкуватися готичним шрифтом і після цього). Заборонена під час Третього рейху в 1941 році. Зараз готичні шрифти використовуються в декоративних цілях, а також для деяких математичних позначень.

Загальний вигляд готичних символів визначається використанням написання гусячим пером, обрізаним по діагоналі. Друкарська кромка в більшості випадків розташовується під кутом 45° до базової лінії рядка. Букви розташовані дуже щільно і ширина штрихів близька до ширини міжштрихових проміжків — це пояснюється необхідністю економії дорогого пергаменту (звідси англійське назва готичного письма — Blackletter). Широко використовуються лігатури і скорочення.

Основні різновиди готичного письма:

1. Текстура (нім. Textur, лат. Textualis) — гостре письмо;
2. Фрактура (нім. Fraktur) — гостре письмо з ламаними обрисами;
3. Швабахер (нім. Schwabacher), або бастарда — ламане письмо із заокругленими обрисами деяких букв;
4. Ротунда або круглоготичне (іт. Rotunda, нім. Rundgotisch) — перехідний вид письма від готичного до антикви.
5. Куррент (готичний курсив). З початку ХХ ст. в якості стандартного готичного курсиву прийнятий «шрифт Зюттерліна», (de: Sütterlinschrift).

Текстура

Текстура (від лат. Textura — тканина) — перший і основний різновид готичного письма. Свою назву текстура отримала за те, що покривала сторінку рівномірно. Характерна відмінність шрифтів даного типу — витягнутість літер.

the quick brown fox jumps
over the lazy dog.
textura quadrata

Ротунда

Ротунда (іт. rotonda — кругла) — італійський варіант готичного письма (напівготичний шрифт), що з'явився в XII столітті. Відрізняється заокругленнями, відсутністю надламів.

Rotunda

Швабахер

Швабахер (Швабах) (нім. Schwabacher) — різновид готичного письма, зародився в XV столітті. Ламане письмо із заокругленими обрисами деяких літер. Цей шрифт домінував в Німеччині з кінця XV до середини XVI століття, після чого був замінений на фрактуру, але залишався популярним до XX століття.

Фрактура

Фрактура (нім. Fraktur — надлом) — пізній різновид готичного письма, що виникло в XVII-XVIII ст. Широко вживався в Німеччині до початку XX століття. Заборонений під час Третього рейху в 1941 році. Незважаючи на цю заборону, сьогодні помилково приписується нацистській диктатурі.

Fraktur

Глаголиця

Глаголиця — одна з перших слов'янських абеток. Вважається, що саме глаголицю створив слов'янський просвітитель св. Костянтин (Кирило) Філософ для запису церковних текстів слов'янською мовою [7].

Історія глаголиці

Цілий ряд фактів вказує на те, що глаголиця була створена ще до кирилиці, а та в свою чергу створювалася на базі глаголиці і грецького алфавіту.

У всіх 25-ти списках «Житія Кирила» згаданий наступний епізод: «Там же в Корсуні святий Костянтин знайшов Євангеліє і Псалтир, написані «руськими буквами», і людину, що говорить по-російськи, та почав навчатися в цієї людини читати й говорити на його мові». Фрагмент про складання абетки і переклад на неї книг йде нижче: «За допомогою свого брата Святого Мефодія й учнів Горазда, Климента, Сави, Наума й Ангеляра він склав слов'янську абетку і переклав на слов'янську мову книги, без яких не могло відбутися Богослужіння: Євангеліє, Апостол, Псалтир та вибрані служби». [3] Таким чином версія про існування слов'янської писемності до Кирила, в тій чи іншій формі, має під собою деяку основу, хоча незаперечних фактичних свідчень або доказів поки немає.

Найдавніший збережений глаголичний напис з точним датуванням відноситься до 893 року і зроблений в церкві болгарського царя Симеона в Преславі. Найдавніші рукописні пам'ятники (у тому числі «Київські листки», що датуються X століттям) написані саме на глаголиці, причому написані архаїчною мовою, близькою за фонетичним складом до мови південних слов'ян.

Башчанська (Бошканська) плита — один з найдавніших відомих пам'ятників глаголиці XI ст.

На велику старовину глаголиці вказують і палімпсести (рукописи на пергаменті, в яких старий текст зішкрябаний і по ньому написаний новий). На всіх збережених палімпсестах зішкрябана глаголиця і новий текст написаний кирилицею. Немає жодного палімпсесту, в якому була б зішкрябана кирилиця і по ній написана глаголиця. У трактаті «Про письмена» Чорноризець Хоробрий (початок X ст.) Підкреслює відмінність написання грецьких літер та слов'янської абетки Кирила і Мефодія, мабуть, від глаголиці:

«Тим же слов'янські писемності більш святі, що святий чоловік створив їх, а грецькі — елліни погані. Якщо ж хто скаже, що не влаштував їх добре, тому що доробляють їх ще, у відповідь скажімо цим: і грецькі також багаторазово доробляли».

З наведеної цитати можна зробити висновок про існування певного невдоволення азбукою Кирила і Мефодія, яке, можливо, і призвело до переходу на кирилицю.

У популярній літературі зустрічається думка, ніби глаголиця була заснована Костянтином (Кирилом) Це було рунічне письмо, яке нібито використовувалося для сакральних язичницьких і громадських намірів до прийняття християнства в давніх слов'янських державах; переконливих доказів цьому (як і взагалі існуванню «слов'янських рун») немає.

Римсько-католицька церква в боротьбі проти служби слов'янською мовою серед хорватів називала глаголицю «готськими письменами». На соборі єпископів Далмації і Хорватії в 1059 році:

«Говорили, що готські письмена були придумані якимось єретиком Мефодієм, який ними слов'янською мовою написав

багато помилкового проти вчення католицької віри, через це, кажуть, він був покараний Божим судом швидкою смертю».

Контур букв ранньої (круглої) глаголиці в чомусь співпадає з хуцурі, грузинським церковним алфавітом, створеним до IX ст., можливо, на основі вірменського. До того ж кількість літер у хуцурі, 38, збігається з кількістю букв у слов'янській абетці, порохованих Чорноризцем Хоробрим у його трактаті. У деяких літерах (і в цілому в системі домальовування на кінцях ліній маленьких кружечків) є разюча схожість із середньовічними єврейськими кабалістичними шрифтами і ісландським «рунічним» тайнописом, типу ельфів-рун. Все це може бути не випадковим, оскільки Св. Костянтин Філософ був знайомий зі східними абетками (читав давньоєврейські тексти в оригіналі), про що згадано і в житті святого. Обрис більшості літер глаголиці зазвичай виводять з грецького скоропису, а для негрецьких звуків залучають єврейську абетку, проте безперечних пояснень форми майже ні для однієї літери немає.

Глаголичний і кириличний алфавіти у своїх найдавніших варіантах майже повністю збігаються за складом, розрізняючись тільки формою літер. При перевиданні глаголичних текстів типографським способом глаголичні літери зазвичай замінюють кирилицею (оскільки сьогодні мало хто вміє читати глаголицю). Проте числове значення літер глаголиці і кирилиці не співпадає, що іноді призводить до непорозумінь. У глаголиці числові значення букв впорядковані відповідно до порядку літер, а в кирилиці вони прив'язані до числових значень відповідних букв грецького алфавіту.

Зазвичай говорять про два види глаголиці: більш давню «круглу», також відому як болгарська, і більш пізню «кутасту», хорватську (названу так тому, що до середини XX століття вона використовувалася хорватськими католиками на богослужіннях

за глаголичним обрядом). Алфавіт останньої поступово скоротився з 41 до 30 знаків. Поряд з уставним книжковим існувало також глаголичне курсивне письмо (скоропис).

У Стародавній Русі глаголиця практично не використовувалася, зустрічаються лише окремі вкраплення глаголичних літер у текстах, написаних на кирилиці. Глаголиця була абеткою для передачі, перш за все, церковних текстів, що збереглися в давньоруських пам'ятках побутової писемності до хрещення Русі.

Устав

Устав або уставне письмо — почерк з чітким кутасто-геометричним малюнком, при якому букви пишуться в рядку, з малою кількістю виступаючих вниз і вгору елементів і більшою мірою окремо один від одного. Повільне і урочисте письмо ретельного каліграфічного виконання, з малою кількістю скорочень. У російській мові цей термін застосовується до різних видів писемності:

- до кирилиці (найчастіше) і до глаголиці;
- до грецького почерку візантійських часів;
- іноді й в інших випадках: наприклад, можуть згадувати і протиставляти скорописні японські ієрогліфи та уставні.

У палеографічному значенні термін «устав» вживається з XIX століття, спочатку тільки по відношенню до кирилиці. Назва пов'язана зі сферою застосування цього письма: у «високій» церковній літературі «уставним словенским языком».

Напівустав

Грецький устав (в іншій термінології — молодший унціал) — маюскульний (одними великими літерами) почерк середини I

— початку II тисячоліття н. е., спочатку похилий, але до X століття випростався. На його основі були створені готське письмо і кирилиця.

Грецький устав зазвичай виділяється в окрему категорію в російській термінології [7], хоча часто його об'єднують з унціальним письмом більш давнього періоду. У деяких європейських мовах устав і унціал (так само як напівустав і напівунціал) взагалі називають одним і тим же словом.

Кирилівський устав

Устав — найдавніша форма кирилиці, характерна для давніх рукописів. Початковий кирилівський устав з точністю повторював накреслення унціального (уставного) письма грецьких літургійних книг того ж часу (IX–XI ст.) — зокрема, серед найдавніших пам'яток зустрічається таке похиле накреслення літер, як і у візантійському уставі [3]. Пізніше кирилівський устав еволюціонував самостійно.

Деякі найдавніші пам'ятки уставного письма (на пергаменті):

Східнослов'янські:

- Остромирове Євангеліє (1056–1057 р.);
- Архангельське Євангеліє (бл. 1092 р.);
- Мстиславове Євангеліє (1103–1017 р.);
- Юр'ївське Євангеліє (1119–1128 р.);
- Мстиславова грамота (бл. 1130 р.);

Південнослов'янські (XI ст.):

- Саввина книга;
- Супрасльський рукопис;
- Енінський Апостол.

У давньому уставі пропорції букв наближалися до квадрата (з часом замінюються витягнутим вгору прямокутником), поділ

тексту на слова був відсутнім. Розрізняють стародавній власне устав (до XIV століття) і новий устав — з XV по XVII століття (переважно на папері; втім, не всі автори згодні з такою термінологією — деякі вважають новий устав різновидом півуставу [17]).

Зразком кирилівського стародавнього уставу є Остромирове Євангеліє (XI століття), а нового уставу — «Пересопницьке Євангеліє» (XVI століття)

Уставне письмо досить рано почало переходити в більш збігли почерки: з'являється нахил, частішають виступаючі за межі рядка частини букв, розвивається система скорочень. На зміну уставу приходять напівустав (іноді виділяють також перехідні види почерку: маюскульний курсив, перехідний скоропис та ін [2]).

Як друкарський шрифт устав використовувався (і використовується) тільки в науковій літературі, тоді як церковна література традиційно застосовує напівустав. Видання Остромирового Євангелія, набране в 1843 році спеціально виготовленим шрифтом, що імітує почерк рукопису. У публікаціях найдавніших пам'яток писемності з кінця XIX століття і до кінця епохи металевого набору часто застосовувався характерний дрібний уставний кириличний шрифт з дуже тонкими горизонтальними лініями (як і в Репринті часто не ставиться печатка, в результаті літери И / Н / П або Е / З доводиться розрізняти тільки за контекстом). Сьогодні розроблено досить багато комп'ютерних уставних гарнітур, що відтворюють почерки різних часів. Друкарські варіанти уставу зазвичай розрізняють прописні і малі літери.

Глаголичний устав

У глаголиці до уставу відносять як найдавніші почерки (Київські листки), так і зразки пізньої хорватської кутастої глаголиці, в тому числі і друкарської.

Скоропис

Скоропис — форма кириличного письма, виникла з напівустановом в другій половині XIV ст., вживана переважно в канцеляріях і приватному діловодстві, з якого в XIX ст. постав сучасний рукописний шрифт.

Особливості

Літери скоропису, частково пов'язані між собою, відрізняються від букв інших видів письма своїм світлим накресленням. Букви значною мірою виконувалися з подовженням. Порівняно з напівустановом, скоропису притаманне:

- скорочення слів;
- виноси букв наверх рядка;
- пропуск етимологічних -ъ, -ь;
- в цілому спрощення правопису;
- відсутність великого юса Ж, грецьких літер, діакритичних нарядкових знаків придиху й наголоси;
- варіації форм літер, залежно від їх сусідства;
- пов'язування літер у слові;
- закарлючуваті розмахи пера.

Розвиток

Спочатку знаки складались в основному з прямих ліній, як це характерно для уставу і напівустанову. У другій половині XVI століття, а особливо на початку XVII століття, основними

лініями письма стають напівкруглі штрихи. У другій половині XVII століття, коли поширилося багато різних варіантів письма, і в скорописі спостерігаються характерні для цього часу риси — менше в'язі і більше округлостей. Наприкінці століття круглі обриси літер стали ще більш плавними та декоративними. Скоропис того часу поступово віддаляється від форм напівуставу. У пізнішому періоді прямі і криві лінії набувають рівноваги, а літери стають більш симетричними і округлими. Уніфікація форм літер у XVIII-XIX ст. як у канцеляріях, так і школах, призвела в XIX ст. до виникнення сьогоденного рукописного шрифту.

«Болгариця»

«Болгарська кирилиця» («болгариця», прямий курсив) — надання символам кирилических шрифтів і написів, властивих латинському алфавіту. Найчастіше є помилкою, але може використовуватися навмисно в якості експерименту з формою символів. Є характерною для болгарської школи шрифтового дизайну (звідси саме вираз), а також непрофесійно виконаних кирилических шрифтів.

Поняття і терміни типографіки

Сторінка

Увесь друкарський матеріал повинен бути систематизований і розміщений так, щоб у тексті було легко орієнтуватися. Існує оптимальний для сприйняття об'єм тексту, який можна помістити на одній сторінці. Але в ідеалі друкована сторінка — художній твір, суцільний і водночас володіє внутрішньою складністю. Отже, необхідне логічне розчленування.

Для виділення найважливіших частин вихідного суцільного текстового уривка, можна використати:

- розділяючі лінійки;
- шрифт напівжирного накреслення;
- різні розміри шрифту (виділення більшим кеглем);
- шрифт іншого кольору;
- незаповнені кінцеві рядки абзацу;
- пропуск рядка перед абзацом;
- інвертований текст — так звана "виворітка".

Формат сторінки (паперу) — стандартизований розмір паперового аркуша. У різних країнах у різний час були прийняті різні формати в якості стандартних. Сьогодні домінують дві системи: міжнародний стандарт (A4 і супутні) і північноамериканська.

Міжнародний стандарт ISO 216

Формат видання або аркуша паперу, сторони якого відносяться один до одного, як сторона квадрата до його діагоналі, тобто $1: \sqrt{2}$. Його половина зберігає те ж саме співвідношення сторін, тоді як будь-який інший формат при діленні на дві, чотири, вісім (і так далі) частин дає поперемінно

ширше або вужче співвідношення сторін, наприклад, по листівках (105 × 148 мм), листах писального паперу (210 × 297 мм), газетах (420 × 594 мм). Ці розмірні пари позначаються відповідно А5, А4, А2.

Міжнародний стандарт на паперові формати, ISO 216, заснований на метричній системі мір, і заснований на початковому форматі *A0 (841×1189мм)* паперового листа, що має площу в 1 м². Всі формати паперу ISO мають одне і те ж відношення сторін. Стандарт був прийнятий всіма країнами, за винятком Сполучених Штатів і Канади. У Мексиці і на Філіппінах, незважаючи на прийняття міжнародного стандарту, американський формат «Letter», як і раніше широко використовується.

Найбільш широко відомий формат стандарту ISO — формат А4.

Таблиця 1. Формати паперу ISO

Формат А	Розмір, мм	Формат В	Розмір, мм	Формат С	Розмір, мм
A0	841×1189	B0	1000×1414	C0	1297×917
A1	594×841	B1	707×1000	C1	917×648
A2	420×594	B2	500×707	C2	648×458
A3	297×420	B3	353×500	C3	458×324
A4	210×297	B4	250×353	C4	324×229
A5	148×210	B5	176×250	C5	229×162
A6	105×148	B6	125×176	C6	162×114
A7	74×105	B7	88×125	C7	114×81
A8	52×74	B8	62×88	C8	57×81
A9	37×52	B9	44×62	C9	40×57
A10	26×37	B10	31×44	C10	28×40

Північноамериканський стандарт

Використовувані сьогодні американські формати спираються на традиційно використовувані розміри, і визначаються Американським національним інститутом стандартів (ANSI). Найбільш часто в повсякденній діяльності використовуються формати «letter», «legal» і «ledger» / «tabloid». Джерело формату «letter» (8,5 × 11 дюймів або 216 × 279 мм) відійшло традицію і невідоме.

Північноамериканські формати паперу є державними стандартами в США та на Філіппінах (однак філіппінський «legal» — 8,5 × 13 дюймів, що відрізняється від американського «legal»), а також широко використовуються в Канаді, Мексиці та деяких країнах Південної Америки.

Таблиця 2. Північноамериканські формати паперу

Популярна назва	Класифікація ANSI	Розмір, мм	Розмір, дюйм	Співвідношення сторін	Схожий формат ISO
Letter	ANSI A	216 × 279	8,5 × 11	1 : 1,2941	A4
Legal		216 × 356	8,5 × 14	1 : 1,6471	
Ledger або Tabloid	ANSI B	432 × 279	17 × 11	1 : 1,5455	A3
	ANSI C	432 × 559	17 × 22	1 : 1,2941	A2
	ANSI D	559 × 864	22 × 34	1 : 1,5455	A1
	ANSI E	864 × 1118	34 × 44	1 : 1,2941	A0

Основні одиниці обліку видавничої продукції

Видання — документ (твір), який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання.

Видавничий асортимент — загальна кількість видань, випущених одним видавцем за певний період часу.

Примірник — кожна окрема одиниця тиражу видання.

Тираж — загальна кількість примірників одного видання.

Запуск — частина загального тиражу видання, що випускається в разі неможливого одноразового випуску всього тиражу окремими партіями із зазначенням кожної частини (запуску) у випускних даних.

Загальний тираж — сума тиражів усіх видань, які випускаються або плануються до випуску певним видавцем (групою видавців) за певний період часу.

Друкований знак — елементарне графічне зображення тексту (літера, цифра, розділовий, математичний, нотний чи тому подібний знак) і кожний проміжок між словами.

Авторський аркуш — умовна одиниця виміру обсягу текстового та ілюстративного матеріалу літературного твору, що є основою для обліку праці автора, укладача, рецензента тощо. Один авторський аркуш дорівнює 40 тис. друкованих знаків прозаїчного тексту (враховуючи цифри, розділові знаки, проміжки між словами), чи 40 кілобайтам комп'ютерного тексту (разом з проміжками), чи 700 віршованим рядкам, чи 3 000 см² площі ілюстративного матеріалу на сторінках видання.

Обліково-видавничий аркуш — одиниця виміру обсягу видання. Відрізняється від обсягу видання в авторських аркушах тим, що враховує також частини, які не є наслідком авторської праці (видавнича анотація і передмова, колонцифри тощо).

Обсяг видання в обліково-видавничих аркушах — величина, що визначається кількістю обліково-видавничих аркушів в одному примірнику видання.

Паперовий аркуш — одиниця розрахунку кількості паперу, необхідного для видання твору. Визначають його у сантиметрах ширини і довжини (наприклад, 60x90 см). Один паперовий аркуш містить два фізичних друкованих аркуші. Облік паперу здійснюється в одиницях маси (кілограми, тонни), в одиницях площі (квадратні метри, гектари) та в метричних стопах (тисяч аркушів).

Друкований аркуш — одиниця вимірювання натурального обсягу видання, що дорівнює друкованому відбитку на одній стороні паперового аркуша стандартного формату.

Розрізняють фізичний і умовний друковані аркуші.

Умовний друкований аркуш — умовна одиниця обсягу видання, що дорівнює друкованому аркушу форматом 60x90 см та призначена для розрахунку й порівняння друкованого обсягу видань різних форматів.

Вираження друкованих аркушів в умовних друкованих аркушах здійснюється за коефіцієнтами переведення ($K_{\text{пр}}$), які визначають як співвідношення площі паперового аркуша даного формату (Π_a) до площі умовного друкованого аркуша ($\Pi_{y.a.} = 5400 \text{ см}^2$) за формулою:

$$K_{\text{пр.}} = \frac{\Pi_a}{\Pi_{y.a.}}$$

Коефіцієнти переведення друкованих аркушів різних стандартних форматів в умовні друковані аркуші наведено в таблиці:

Формат паперу, см	Площа друкованого аркуша, см ²	Коефіцієнт переведення в облікові одиниці
60x90	5400	1,00
60x84	5040	0,93
70x90	6300	1,17
75x90	6750	1,25
70x100	7000	1,30
70x108	7560	1,40
84x108	9072	1,68

Обсяг видання в друкованих аркушах — кількість усіх друкованих аркушів в одному примірнику цього видання.

Обліково-видавничий аркуш-відбиток — одиниця обліково-видавничого аркушату видавничої продукції в усьому тиражі.

Обліково-видавничий аркушат (листаж) видання — кількість обліково-видавничих аркушів у тиражі цього видання, виражена добутком обсягу одного примірника видання в обліково-видавничих аркушах на його тираж.

Друкований аркуш-відбиток — одиниця друкованого аркуша видавничої продукції у всьому тиражі.

Друкований аркушат (листаж) видання — добуток обсягу одного примірника в друкованих аркушах на тираж цього видання.

Електронне видання — видання, «розповсюдження» якого є електронні (машиночитні) носії інформації (дискети, магнітно-оптичні та лазерні диски та ін.), і являє собою еквівалент традиційного видання, або будь-який додаток до нього, або самостійне втілення авторського твору (важливою частиною якого є текст) за допомогою інформаційних технологій, що можуть поєднувати інформацію різних видів (аудіо, відео, текст) у рамках єдиної мультимедійної форми. *(Визначення терміна попереднє до прийняття відповідних нормативних документів).*

Вихідні відомості електронних видань мають містити інформацію про: тип носія, фізичний формат запису, операційну систему, обсяг запису (Мб).

Пагінація

Пагінація (від лат. Pagina — сторінка) порядкова нумерація сторінок твору друку. Для позначення номерів сторінок застосовуються колонцифри, розташовувані внизу, вгорі або збоку сторінки. Пагінацією також називається загальна кількість сторінок у творі друку, включаючи окремі листи, картки, програми і т. п.

Елементи композиції сторінки

Абзац

Абзац (нім. Absatz — розділ, частина тексту) — відрізок писемного мовлення, що складається з кількох речень. Також термін служить для позначення частини тексту між двома сусідніми маркерами кінця абзацу (в текстових процесорах).

Абзац, позначаючи свого роду «цезури», є одиницею членування, проміжної між фразою і главою, і служить для групування однорідних одиниць викладу, вичерпуючи один з його моментів (тематичний, сюжетний і т. д.). Виділення фрази в окремий абзац посилює змістовий акцент, що падає на неї.

Абзац — малодосліджений компонент літературної форми, що має композиційний, сюжетно-тематичний, ритмічний стиль автора. І, як правило, короткі абзаци в імпресіоністичній прозі — симптоми роздробленості, афористичності думки.

Для виділення абзацу його друкують з нового рядка, тобто відокремлюють вертикальним відступом від сусідніх абзаців і (або) роблять абзацний відступ.

Контроль висячих рядків — спостереження за тим, щоб при перенесенні абзацу на наступну сторінку не залишився самотній рядок.

Виключка

Вирівнювання рядків набраного тексту можливе відносно одного або двох бокових країв смуги або колонки набору (полів). Рядки можуть бути вирівняні по лівому краю при нерівному правому (виключка вліво), по правому краю при нерівному лівому (виключка вправо) або по обох краях (повна виключка). Збіг середини кожного рядка з центральною віссю

смути або колонки набору при нерівних бічних краях званий «виключкою по центру». Набір, вирівняний по одному краю і нерівний з іншого, в типографіці носить назву прапорцевого.

Прапорцевий набір — набір з односторонньою вилючкою рядків в край колонки. При прапорцевому наборі один край виходить рівним, інший — в тій або іншій мірі нерівним.

Колонка манускрипту (і древнього, і сучасного) має неминуче вигляд прапора. Звичайному машинопису також властива "прапорцевість". Що ж до комп'ютерного набору, то він намагається відмінити прапорцевий набір владою своєї технічної можливості. Суцільний текст епізоди і появи набору (у акциденції) «прапора» почастишали в 20-і роки, в роки, прихильні до асиметрії, динаміки і ідеї правди матеріалу. Двома десятиліттями пізніше, в період становлення інтернаціонального (швейцарського) стилю, давня (донабірна) форма стала чи не прапором сучасної типографіки. З цієї миті прапорцевий набір отримує поширення в якості альтернативи блокового набору і червоної стрічки. Для багатьох друкарів інтерес до прапора став принципом — не просто питанням належного вибору при рішенні конкретного композиційного завдання.

Для європейської типографіки органічніша виключка в лівий край. В цьому випадку держак прапора вдало підкреслює диктуючу лінію. Про плідність аналогії з прапором можна судити хоч би по тому, що прапори держав зображаються (у довідниках) з держакон ліворуч. Одне з симптоматичних виключень — прапор Саудівської Аравії, повернутий в інший бік, бо містить арабський напис. Прапорцевий друк з виключенням вправо розвівається в невласливому європейському аркушу напрямі. Але друкарі знаходять і йому гідне застосування, наприклад, в складному монтажі ілюстрацій з коментарями. Варіюючи напрям виключення, можна

буквально зображувати примикання коментаря до цієї ілюстрації.

Інтерліньяж

Інтерліньяж (походить від французького слова — *interligne*; дослівний переклад: «написане між рядків») (англ. *leading*) — міжрядковий пробіл, відстань між базовими лініями сусідніх рядків. При наборі в металі складається з висоти літери (кегля) і пробільних матеріалів (шпонів) і змінюється шляхом вставки пробільних матеріалів різних товщин.

В іншій інтерпретації, інтерліньяж — відстань між рядками, а не базовими лініями. В ручному наборі (високий друк) інтерліньяж утворювався за рахунок стикування нижнього заплічка (пробільних ділянок) верхньої літери або лінотипного рядка з верхнім заплічком (пробільних ділянках) нижньої літери або лінотипного рядка. Так як заплічки (верхні і нижні) завжди були фіксованого розміру (тобто незмінні), то й інтерліньяж (пробільні відстані між двома рядками, набраними з літер або складених з лінотипний рядків) був завжди однаковим. Якщо між рядків, набраних з літер або лінотипних рядків проставляли «шпон» (тонкий пробільний матеріал з гарту, величиною кегля, як правило, що дорівнює 2 пункту системи Дідо), то такий набір називався «набір на шпони». У цьому випадку термін «інтерліньяж» зберігав свій початковий сенс (пробільні відстані між двома рядками), тільки його величина («інтерліньяж») збільшувалася. Вимірювання величини «інтерліньяжу» між базовими лініями шрифту здійснювалося у фотонаборі, але не в ручному і не в лінотипному наборі.

Також в ручному і лінотипному наборі неможливий був «негативний інтерліньяж» (наприклад, набір 10pt/9pt).

Вгонка і вигонка

Вгонкою рядка називають зменшення числа набраних рядків за рахунок зменшення міжслівних пробілів у попередніх рядках.

Вигонкою рядка називають збільшення числа набраних рядків за рахунок збільшення міжслівних пробілів в попередніх рядках, у процесі якого за рахунок частини тексту довжини кінцевого рядка утворюють нову кінцеву лінійку.

Вгонку або вигонку рядків використовують у випадках, коли необхідно ліквідувати висячий рядок або знищити перенесення з непарної лінійки на парну.

Наприклад, якщо необхідно знищити висячий рядок в кінці смуги (абзацний), завжди доцільно вигнати один з рядків усередині смуги, тоді абзацний рядок перейде в початок наступної смуги; якщо необхідно ліквідувати висячий рядок на початку лінійки (кінцевої), доцільно увігнати рядок в одному з абзаців попередньої смуги, на яку і перейде кінцевий рядок; для ліквідації перенесення з непарної смуги на парну слід перевірити, які поруч стоять рядки — якщо попередній рядок не має переносу (і не є абзацний), то виганяють рядок в попередніх абзацах; якщо ж наступний рядок не має переносу (і також не є абзацний), то краще увігнати рядок в попередніх абзацах.

У випадках, коли на потрібній смузі ввігнати або вигнати рядок не можна, слід «повернутися назад» і зробити відповідну операцію на одній з попередніх смуг з перевіркою на один-два рядки вже зроблених смуг.

Щоб ліквідувати зайві рядки, верстальщик повинен перевіряти одну-дві попередні смуги.

При вгонці і вигонці рядків не допускаються порушення основних правил виключки рядків тексту — міжслівні пробіли

завжди повинні бути в допустимих межах (при вигонці рядка ближче до верхнього, а при вгонці — до нижньої межі).

Висячий рядок

«Висячим рядком» у друкарській практиці називають кінцевий рядок абзацу, розташований на початку смуги або колонки, а також початковий рядок абзацу, що опинився в кінці смуги колонки. Тобто це рядок, який відірваний від свого абзацу і «висить» на самоті на попередній або наступній сторінці.

У довідковій літературі розрізняють «верхній висячий рядок» і «нижній висячий рядок» (англійською перший називається «вдовою», widow, другий — «сиротою», orphan) [7].

Професійне ставлення до висячих рядків зрозуміло, але повної заборони на висячі рядки немає — вони допустимі в газетній верстці, в оперативній поліграфії і в тому подібних місцях за умови, що верхній висячий рядок не **коротший** 2 / 3 формату набору (тобто ширини тексту), а рядок перед нижнім висячим рядком також не менше 2 / 3 формату набору. Коротше кажучи, висячий рядок не повинен бути дуже коротким.

Для вирішення проблеми висячих рядків можна:

- вдатися до вигонки і вгонки — маніпуляціям з міжслівними і міжбуквенними інтервалами, щоб «втягнути хвіст»;
- за порадою С. М. Львівського, «трохи відредагувати абзац ... Якість тексту при цьому теж часто поліпшується», проте це можливо тільки при верстці власного твору, але не з творами авторів, яких вже немає в живих;
- збільшити інтервал між абзацами (Чіхольд говорить про це: «такий підхід суперечить нормам хорошого друкарства»);

- збільшити попередню смугу на один рядок або зменшити поточну смугу на один рядок: у другому випадку виникне «сліпий» рядок, але зате «не виникає різнобій у числі рядків». У застосуванні цього прийому Чіхольд посилається на практику XVIII-XIX століть.

Однак це радикальні методи; передбачається, що перш ніж вдатися до них, верстальник спробує вирішити проблему конкретного абзацу приватними коштами.

Коридор

Коридор — збіг міжслівних пробілів по вертикалі чи похилій лінії в трьох або більше суміжних рядках. Коридори вважаються дефектом верстки. Коридори найчастіше можуть з'являтися у вузьких колонках.

Коридори усувають, переверстуючи проблемну ділянку тексту.

Типометрія

Пункт

Типографський пункт — одиниця вимірювання кегля шрифту.

У країнах СНД 1 пункт = 0,3759 мм.

У США (використовується при комп'ютерному наборі) 1 пункт = $1 / 72$ дюйма = 0,3528 мм = 352,777 773 956 019 мікрон.

1 пункт = $1 / 12$ цицера (ріса) = $1 / 48$ квадрата

В 1737 році французький друкар П. С. Фурньє (Fournier) опублікував брошуру під назвою «Tables des Proportions qu'il faut observer entre les caractères», в якій запропонував в якості основної одиниці для встановлення розмірів шрифту

використовувати одиницю виміру «друкарський пункт», яка дорівнює $1 / 12$ поширеного шрифту цецеро. Фурньє дав розміри шрифтів у паризьких дюймах, а паризький дюйм дорівнював $1 / 12$ паризького фута (30,01 см). Таким чином, 1 пункт у системі Фурньє дорівнює 0,3473 мм.

Для вимірювання шрифта Фурньє запропонував використовувати надруковану на папері розмірну лінійку (див. мал.). Але ідея у друкарів підтримки не знайшла, оскільки папір з часом всихався, а лінійка ставала коротшою.

У 1770 році паризький друкар Франсуа Амбруаз Дідо запропонував новий спосіб, який потім став загальноприйнятим. Дідо взяв за основу королівську стопу (фут) розміром 32,48 см. З цього еталону дюйм ($1 / 12$ фути) дорівнює 2,706 мм, і звідси пункт $1 / 72$ дюйма дорівнює 0,3759 мм.

Система Дідо була прийнята спочатку в багатьох європейських країнах, у тому числі й в Росії.

У 1878 році англійський друкар Нельсон Хоукс визначив розмір типографського пункту в $1 / 72, 27$ англійської дюйма (2,54 см). Відповідно 1 пункт = 0,3515 мм. Ця система вимірювання шрифтів (система Хоукса) стала використовуватися в Англії і США.

У 1930-х роках у Радянському Союзі намагалися запровадити метричний розмір шрифтів та інших набірних матеріалів [7]. За задумом авторів реформи, замість пункту Дідо слід було використовувати пункт розміром 0,375 мм. Таким чином, розміри кегля шрифту легко було виразити в міліметрах. Наприклад, 8 пунктів — це 3 мм, 12 пунктів — 4,5 мм. Для запобігання змішування старого і нового складального матеріалу передбачалося відливати літери з двома-трьома сигнатурами (канавки на підніжці літери). Остаточна заміна

шрифтів на метричні була запланована на 1942 рік, проте успіху реформа не мала [3].

ÉCHELLE FIXE *de 144 points Typographiques.*

Наприкінці 1980-х років американською компанією Adobe була розроблена мова опису сторінок PostScript, в якому 1 пункт дорівнював $1 / 72$ частці від англійського дюйма (25,4 мм), тобто 0,352777 мм. З тих пір англо-американська система вимірювання шрифтів використовується у всіх комп'ютерних програмах верстки та дизайну за замовчуванням.

Іноді пункти, зазначені в американській системі, називають пойнт (point), щоб їх можна було відрізнити від пунктів системи Дідо.

Лігатура

Лігатура (лат. *ligatura* — зв'язок) — знак будь-якої системи письма або фонетичної транскрипції, утворений шляхом з'єднання двох і більше графем, наприклад: датський., ісл., норв., осет. æ; нім. ß.

За складовими частинами (іноді змінюють свою форму) зазвичай можна бачити, які букви входять до складу лігатури. У деяких системах письма лігатури багатьох буквених сполучень увійшли в загальне вживання, будучи ніби складними

буквеними знаками для зображення певних звукових комплексів.

Лігатури широко використовувалися в Середньовіччі як спосіб прискорення письма і економії місця. Лігатури з'явилися в ручному наборі відразу ж з його винаходом, коли німецький першодрукар Йоганн Гутенберг для досягнення рівності рядків і подібності їх з рукописними, використовував у своїй 42-рядковій Біблії лігатури і різні варіації одних і тих же знаків (наприклад, три варіанти букви «а»: вузька, звичайна і широка). Пізніше лігатури використовувалися при друкарстві, наприклад для відтворення поспіль латинських знаків *f* та *i*, використовувався знак *fi*, так як використання звичайних літер було неможливим (через зіткнення точок і накладання літер). Цей метод використовувався досить довго в ручному наборі, але практично зник при появі лінотипа і монотипії, тому що в їхній матрицях не вистачало місця для лігатур (аналогічна доля спіткала російську літеру *ё*). З таких причин лігатури були відсутніми і в перших цифрових шрифтах, через обмеження кількості гліфів 256-и, і якщо підставлялися в набір, то або вручну, або апаратно в програмі верстки. Активно почали використовуватися з появою шрифтів формату OpenType, де кількість можливих гліфів розширилося до 64 тисяч, а різного роду заміни прописуються на найпростішому мовою Python.

У той же час лігатури нерідко застосовувалися для прикрашання і орнаменталізації текстів, наприклад, у в'язі.

У наш час лігатури часто можна зустріти тільки в історичних джерелах (наприклад, в автентичному перевиданні «Слова о полку Ігоревім») або в тих мовах, де вони фактично набули статусу самостійних літер (французькій, норвезькій, нідерландській, вірменській і багатьох інших).

В арабському письмі використовують лігатуру Лям-аліф. До типів письма з численними лігатурами відносяться індійська писемність деванагарі і кутаста, (хорватська) глаголиця.

У китайській мові в якості лігатур використовуються словосполучення, об'єднані в один ієрогліф.

Деякі лігатури фактично перетворилися на логограми, наприклад, амперсанд (&, з лат. et), яка використовується у багатьох європейських мовах в значенні сполучника «і» незалежно від реальної вимови слова.

Рідше лігатурами називають диграфи, триграфи і тетраграфи, тобто позначення однієї фонемі двома, трьома або чотирма графемами, наприклад, пол. sz, cz, нім. tsch.

Якщо лігатура використовується довгий час, її еволюція триває. Зокрема, можливий перехід лігатури в спеціальний символ. До таких знаків відноситься символ «@», імовірно утворений з латинського прийменника «at».

Приклади лігатур:

Лігатура старослов'янського йотованого «великого юса» (кирилиця).

Китайська лігатура, надпис «招财进宝»

Вірменська лігатура «Ժ»

Деванагарі — лігатура «ddhrya»

Сирійське письмо — лігатура «тав-алаф»

Арабська лігатура «лям-аліф»

Середньовічна грецька лігатура «Мю-омега».

Лігатура «et».

Лігатура символу рубля, яка складається з букв «рци» и «ук» російського скоронпису

Апроші

Апроші (апрош; від фр. *Approche* — зближення) — відстань між сусідніми літерами або іншими шрифтовими знаками [7].

Більш точне поняття терміна апроші — сукупність двох напівпрошей, які являють собою відстань від країв знака до кордонів кегельного майданчика (в ручному або машинному наборі) двох поруч стоячих знаків. Напівпроші знака постійні в усіх гліфах набірного шрифту, винятки називаються кернінговими парами (наприклад в парах AV, ГЛ і т. д.), при металевому наборі літери або підпилювати, або ж використовувалися лігатури. У цифрових шрифтах кернінгові пари ставляться превентивно (наприклад, між AV -70, між AW -50) для кожної пари, але напівпроші все ж таки традиційно незмінні для всіх знаків у цифровому фотозрифті.

Процес глобальної зміни міжбуквенних інтервалів у шматку тексту називають трекінгом. Позитивний трекінг називається розрядкою.

Кернінг

Кернінг (англ. kerning) при наборі тексту — вибіркова зміна інтервалу між літерами в залежності від їх форми.

Технологія кернінгу, що з'явилася в поліграфії після впровадження фотонабору (а потім і комп'ютерного набору), включає підбір міжбуквенних інтервалів для конкретних пар літер з метою поліпшення зовнішнього вигляду і легкості читання тексту. Такий вибірковий підбір дозволяє компенсувати нерівномірності візуальної щільності тексту, одержуваної при використанні стандартних апрошів для всіх літер. Легко побачити, що відстань між парами AV і WA виглядає різною, хоча формально вона однакова. Для того, щоб між будь-якими двома літерами відстань була візуально однаковою, і застосовується кернінг.

Значення кернінгу в програмах верстки встановлюється у відсотках від ширини символу пробілу використовуваного шрифту; воно може бути як позитивним (коли знаки розсуваються), так і негативним (коли знаки наближаються один до одного).

Символ

Маюскул

Маюскул, маюскульна писемність (від лат. *Majusculus* — дещо більший) — алфавітна писемність, що складається з великих літер, тобто з букв, накреслення яких уявно укладається в дві горизонтальні лінії. Маюскульним були давнє грецьке та латинське епіграфічні писемності. Рукописне латинське письмо зберігало маюскульний характер до II ст.

Маюскульні цифри

Маюскульні цифри — звичайні цифри, рівні за розміром великій літері. Наприклад:

1234567890

Остаточно закріпилися в друкарській традиції в XIX столітті.

Мінускул

Мінускул, мінускульна писемність (від лат. *Minusculus* — маленький) — алфавітна писемність, що складається з малих літер, тобто з букв, накреслення яких уявно укладається в чотири горизонтальні лінії (дві внутрішні лінії обмежують «тіло» літери, дві зовнішні — її осі і «хвости»).

Мінускульне письмо виникло в II ст. в латинській рукописній писемності, а з III ст. отримало широке розповсюдження, витіснивши маюскульне письмо.

Мінускульні цифри

Мінускульні цифри (старостильові цифри, «малі» цифри) — символи арабських цифр, більшість з яких володіє верхніми і нижніми виносними елементами. Призначені для використання разом з малими буквами в тексті для суцільного читання. У

стандартному комплекті знаків комп'ютерних і металевих шрифтів часто відсутні.

Історія

Поява мінускульних цифр у європейських рукописах датується XIII століттям. Творці перших набраних антиків, що брали за зразок рукописні шрифти, використовували у своїх шрифтах мінускульні цифри.

На початку XIX століття мінускульні цифри були витіснені з набірних шрифтів цифрами, що мають рівну з прописними літерами висоту — маюскульними. Використання рядкових цифр знову стало можливим тільки в XX столітті. При створенні більшості текстових шрифтів мінускульні цифри включаються до їх комплекту.

Капітель

Капітель (лат. capitellum «головка») — накреслення у гарнітурі, в якій рядкові знаки виглядають, як зменшені прописні.

Слід розрізняти капітель і просто зменшені великі літери. Капітельні літери дещо вищі рядкових і мають, як правило, трохи розширені пропорції. Заміна власне капітелі зменшеними великими літерами призводить до того, що малі літери здаються світлішими ніж великі. Тим не менше, в кириличній типографії це досить часто застосовується.

Історія назви

У російську мову слово «капітель», як і інші набірні терміни, прийшло з Німеччини: нім. Kapitälchen. В англійській прийнятий термін small capitals (або small caps).

Застосування

Капітель застосовується в латинському наборі з часів рукописних книг. Вона використовувалася для набору заголовків і перших рядків розділів. Зараз вона використовується для тих же цілей, а також для:

- набору імен,
- набору деяких назв і абревіатур,
- шрифтових виділень у тексті (не рекомендовано).

Небажано набирати капітеллю довгі (більше двох-трьох слів) фрази і пропозиції: це погіршує читабельність тексту.

З капітеллю застосовуються, як правило, мінускульні цифри.

Капітель в кириличних шрифтах

Особливістю сучасних кириличних шрифтів є те, що більшість російських і українських малих літер прямого накреслення (за винятком семи: «Аа», «Бб», «Іі», «Ії», «Рр», «Уу», «Фф») майже повністю повторюють малюнок великих літер. Для іноземця кириличний текст здається набраними майже суцільний капітеллю.

Крім того, капітельний набір в докомп'ютерній верстці вимагав застосування тонких шпон і шпацій, короткого тире (n-dash), мінускульних цифр і т.п.

З цих причин капітель в російських гарнітурах, як правило, не робилася .

Сьогодні капітель розробляється в багатьох популярних цифрових кириличних шрифтах.

CamelCase

CamelCase (укр. ВерблюжийРегістр, також ГорбатийРегістр, СтильВерблюда) — стиль написання складових слів, при якому кілька слів пишуться разом без пробілів, при цьому кожне слово

пишеться з великої літери. Стиль отримав назву CamelCase, оскільки великі літери всередині слова нагадують горби верблюда (англ. Camel).

Приклади CamelCase-написання:

- PowerPoint;
- CorelDraw;
- CamelCase.

CamelCase широко використовується в мовах програмування:

У мові Java прийнято використовувати UpperCamelCase для найменування класів і lowerCamelCase для найменування примірників класів і методів.

У Microsoft .NET прийнято використовувати UpperCamelCase для найменування класів і методів.

Використання CamelCase-стилю в коді програми визначається особистим смаком програміста, якщо проект невеликий за розміром. У великих проектах, як правило, існує спеціальний документ, що визначає правило створення імен (змінних, функцій, констант та ін.) для всіх учасників проекту.

Прийнято вважати альтернативним способом створення імен в програмному коді стиль_через_підкреслення (або через-дефіси, в Ліспі). Тим не менше стилі можна змішувати (наприклад: середня_КількістьЯблук), оскільки стилі створення імен — всього лише умовна домовленість і ніяк не впливають на роботу програми.

Власне стилі з'явилися через те, що в коді програми бажано мати осмислені імена змінних, але не занадто довгі, а правила синтаксису мов програмування накладають обмеження на засоби для створення імен (приміром, у більшості мов

допускається використання тільки буквених символів, цифр і знаку підкреслення).

У деяких wiki-рушіях використовується CamelCase-посилання (текст у CamelCase-стилі автоматично відображається як посилання на іншу wiki-сторінку).

Так як SMS має обмеження на обсяг знаків, то деякі користувачі, прагнучи передати більше інформації в одній SMS, використовують CamelCase. У цьому випадку, після слова йде не пробіл, а наступне слово з великої літери. Знаки пунктуації можуть ігноруватися: *КохуюЦілуюЧекаюСвоюЮлю,Вова.*

Буквиця

Ініціал (лат. *iniĭtĭalis* — «початковий»), або буквиця в друкарському мистецтві — велика, відмінна від інших початкова літера глави або статті. Ініціали часто прикрашалися слайдами, орнаментами і зображеннями, зазвичай виконаними в техніці гравюри.

Термін «ініціал» у цьому значенні один час хотів було піти в застарілі слова, але у зв'язку з розвитком видавничої справи на базі комп'ютерної техніки і з поширенням англомовної друкарської термінології цілком поживався і навіть перестав бути вузько професійним.

Виносні елементи

Діакритичні знаки

Діакритичні знаки (грец.. *Διακριτικός* «службовець для розрізнення»):

- у *лінгвістиці* — різні надрядкові, підрядкові, рідше внутрішньорядкові знаки, що застосовуються в буквених (у тому числі консонантних) і складових

системах письма не як самостійні позначення звуків, а для зміни або уточнення значення інших знаків;

- *в типографіці* — елементи писемності, модифікуючі накреслення знаків, які зазвичай набираються окремо.

Іноді додатково вимагають, щоб діакритичні знаки були меншого розміру, ніж літери.

Синонімічні назви: акценти (вужче за значенням), діакритики (професійно-жаргонна). Система діакритичних знаків будь-якої писемності або тексту називається діакритикою.

У деяких випадках з однією буквою можуть вживатися одночасно два, три чи навіть чотири діакритичних знаки: *ă, š, č*.

Огласовці в консонантних системах письма (наприклад, в івриті, арабській і сирійській мовах), за зовнішнім виглядом близькі до діакритичних знаків, які за змістом є перш за все особливим різновидом літер.

До діакритики вдаються у випадку, якщо літер алфавіту не вистачає для передачі звуків мови або ж для змісторозподілення. Основною альтернативою діакритики при звукорозрізненні служать поєднання двох (диграф), трьох (триграф) і більше літер для позначення одного звуку. Наприклад, звук «ш» передається літерою *š* у ряді мов, або диграф *sh* у французькій, або *sh* в англійській, або триграфом *sch* в німецькому. Діакритики вживаються як з голосними, так і приголосними буквами. Основний недолік діакритика — захаращення аркуша дрібними, але важливими деталями, опущення яких може призвести до серйозних помилок. Існують мови, в яких діакритичні знаки не настільки поширені (російська), або практично не використовуються (англійська). У деяких випадках є тенденція до витіснення діакритизованих літер-диграфів (німецька: *ö* > *e* в друкованому тексті і комп'ютеризації).

Верхній індекс

Верхній індекс або суперскріпт — в типографіці спосіб набору символів вище основного рядка. Використовується, переважно, для запису різних математичних і хімічних формул.

У назвах органічних поліциклічних сполук у відповідності з номенклатурою IUPAC верхній індекс вміщується після числа атомів в містку для позначення номерів атомів, пов'язаних між собою цим містком (наприклад:

Пентацикло-[3,3,0,0-14,03,70^a]-октан).

У лінгвістичній літературі верхні індекси іноді використовуються для вказівки тону складу (напр., в піньинь ban^3 те ж що й $b\grave{a}n$, кит. 板 «дошка») або різних відтінків якості звуку (ph — pс придихом).

В Unicode є спеціальні символи верхнього індексу, наприклад: $1\ 2\ 3\ 6\ 7\ 8\ 9\ +\ -\ =\ 0\ n\ i$.

У HTML для верхнього індексу використовується тег `^{...}`.

Нижній індекс

Нижній індекс або субскріпт — в типографіці спосіб набору символів нижче основного рядка. Використовується переважно під час запису різних математичних і хімічних формул.

В Unicode є спеціальні символи нижнього індексу, наприклад: $0\ 1\ 2\ 3\ 4\ 5\ 6\ 7\ 8\ 9\ +\ -\ =\ 0$.

У HTML для нижнього індексу використовуються парні теги: `_i`.

Гліфи

Гліфи — елемент аркуша. Два або більше гліфів, представляючи той же символ, рівноцінний або контекстно-залежний, називаються аллографами; абстрактна одиниця називається графемою або символом. Гліфи також можуть бути типографською лігатурою, такими як складові символи або діакритичні знаки.

Етимологія

Астрологічні гліфи — гліфи, які найчастіше використовуються у західній астрології.

В англійській мові термін використовується з 1727, що походить від слова *glyphe*, використовувався французькими антикварами (з 1701 р.), у свою чергу запозиченого з грецької мови — *γλυφή* *glyphē* «різьблення» від дієслова *γλύφειν* *glýrhein* «вирізати, гравірувати» (споріднене лат. *glubere* «зчищати «і англ. *cleave*).

Але вперше гліфи привернули увагу європейців різьбленням і літографіями з малюнків і розшифровок Фредеріка Казервуда гліфів цивілізації Майя на початку 1840-х років.

Археологія

В археології гліфи — це вирізані або написані на камені або дереві символи. Це можуть бути піктограми або ідеограми, або частина системи писемності, як складова або логограм.

Типографіка

Суміжні символи *f* і *i*, представлені як один із гліфів.

У типографіці гліфи — це особливе графічне зображення, особливим шрифтом, графема або іноді кількох комбінованих графем. У обчислювальній техніці — це термін комп'ютерного символу, що відноситься до графема або графемоподібної одиниці тексту, виражається в шрифтах: це може бути літера,

число, знак пунктуації або піктографія, декоративний символ, графічна мітка.

Астеризм

Астеризм — в типографіці, рідко використовуваний символ з трьох зірочок, розташованих трикутником (*^{*}). Зазвичай він використовується для залучення уваги до оповідання або розділення підрозділів або епізодів у книзі. В Unicode цей символ має код U +2042.

Часто цей символ виглядає як три, а іноді і більше зірочок або крапок, розташованих підряд. Або ж використовується додатковий відступ між абзацами, для організації такого ж відділення підрозділів один від одного. Астеризм або його аналоги можуть використовуватися в поєднанні з додатковими відступами, щоб позначити розділи менші, ніж підрозділи.

Цей символ не треба плутати з ∴ — символом із Unicode з кодом U 2234, подібним до цього знаку, тому що складається з трьох круглих крапок, розташованих трикутником.

Шрифт

Шрифт Unicode (нім. *schrift* — письмо) — сукупність букв, цифр і знаків, що служать технічним засобом відтворення мови. Шрифти склалися впродовж тисячоліть від ієрогліфів до сучасних абстрактних знаків. Сьогодні існує величезна кількість шрифтів, що відрізняються нюансами, і кожний шрифт має свій характер.

Накреслення шрифту — комплект текстових знаків певного малюнка для набору будь-якого типу, наприклад, літер для друкарського набору, символів у шрифтовому файлі для комп'ютерного набору і т.д.

Гарнітура

Гарнітура (сімейство) шрифту включає всі варіації шрифтового зображення, що відрізняються різною насиченістю, пропорціями, нахилом. Залежно від малюнка шрифту, гарнітура може бути світлою, нормальною, жирною, напівжирною, прямою, похилою, вузькою, широкою і т.д. Є гарнітури з великою кількістю зображень. Це дозволяє легко підшукувати потрібний варіант шрифту для різних елементів публікації. Шрифти в гарнітурах мають однакову графічну основу і носять загальні назви: Arial (Аріал), Goudy (Гоуді), Bodoni (Бодоні), Futura (Футура), Pragmatica (Прагматика) тощо.

Лінії шрифту

Базова лінія — це уявна лінія, яка проходить по основах символів тексту. У текстовому рядку символи стоять на базовій лінії, а нижні виносні елементи, ніби звисають з неї. Крім нижніх виносних елементів, базові лінії символів співпадають, проте, іноді можуть бути зміщені для кожного символу окремо. Зміщення базової лінії окремих символів використовується найчастіше для набору індексів.

Комп'ютерний шрифт

Комп'ютерний шрифт — це файл, що містить в собі опис набору буквених, цифрових, службових і псевдографічних символів, які використовуються для відтворення цих символів (зокрема, тексту) програмою або операційною системою. Сукупність графічних символів, що зберігаються в пам'яті комп'ютера у вигляді растрових точок чи векторних зображень.

В растрових шрифтах кожний символ описано у вигляді набору точок (пікселів), що розташовані у вузлах сітки растру. Тобто, шрифт, за суттю, є звичайним точковим рисунком. Растрові шрифти є непридатними для високоякісного друку і використовуються в основному в програмах з текстовим інтерфейсом. Вони широко використовувалися в епоху матричних принтерів і моніторів низької роздільності.

В векторних (або контурних) шрифтах символи є криволінійними контурами, які описано математичними формулами. Кожен знак описано за допомогою векторів, що визначають координати опорних точок, які сполучені прямими або кривими і утворюють контур знаку без прив'язки до абсолютного розміру чи роздільності. Такий опис дозволяє легко змінювати масштаб зображення без втрати якості, що є неможливим у випадку з растровими шрифтами. Векторні шрифти однаково виглядають як на екрані, так і на папері.

Існує кілька різних форматів векторних шрифтів, що різняться за способом збереження і представлення інформації про шрифт: це PostScript, Type1, TrueType, OpenType.

Для виведення векторного шрифту на растрові пристрої (монітори і принтери) його необхідно растеризувати — перетворити в набір точок. Для растеризації шрифтів в сучасні операційні системи Windows і MacOS втілено растеризатор шрифтів.

Класифікація шрифтів

При всій різноманітності шрифтів можна виділити наступні основні групи:

- шрифти із засічками або антиква;
- шрифти без зарубок або гротески;
- брускові або єгипетська антиква;
- рукописні;
- декоративні або акцидентні.

Шрифти із засічками полегшують процес читання тексту. Короткі горизонтальні штрихи візуально сполучають букви і вибудовують з них слова. З часом зображення шрифтів змінювалося, змінювалися і засічки. У старих антиквених шрифтах зберігається легкий ефект рукописного відтворення. Засічки дещо зігнуті і плавно потовщуються при переході до основних штрихів, вісь овалів круглих букв злегка нахилена вліво. В антиквах більш пізнього часу засічки стають прямішими, вісь овалів вертикальна. У багатьох сучасних антиквах засічки прямі, основні й сполучні штрихи різко різняться за товщиною.

Шрифти без зарубок (sans serif) називають гротесками або рубаними. Товщина основних і сполучних штрихів у них практично однакова.

Шрифти, що імітують рукописну техніку, так звані рукописні шрифти (script) — дуже різноманітні, часто використовують для надання документам неформального характеру: у вітальних листах, запрошеннях, рекламних документах. Але неповторність і красу рукописного шрифту, в якому жодна буква не може бути схожа на іншу, неможливо відтворити технічними засобами, тому дуже активне використання в одному документі комп'ютерних шрифтів типу script дратує.

Брускові шрифти — шрифти, що мають неконтрастні або малоконтрастні штрихи з довгими засічками (переважно з заокругленими кінцями), які з'єднуються з основними штрихами під прямим кутом або з легким заокругленням. Це переважно важкі шрифти.

Декоративні або акцидентні шрифти — своєрідний рекламний прийом. У ділових паперах вони, як правило, недоречні. Є окремі видання, набрані акцидентними шрифтами, наприклад, деякі журнали, але в цьому випадку текст читати практично неможливо. Навіть якщо текст обкладинки рекламного буклету виконаний акцидентним шрифтом, основна інформація надрукована відповідним рубленим, брусковим або антиквоюю.

Шрифти зручно ідентифікувати за контурами цифр, формами характерних літер (наприклад Д, Ц, Л); за знаком питання, округлими частинами літер Р і В; за контрастом між основними і сполучними штрихами.

Накреслення шрифту

Курсив

Курсив (Kursiv з лат. *Cursiva littera* «побіжний почерк»):

- *в палеографії* — зазвичай те, що й скоропис: побіжний зв'язний почерк латинського і грецького письма на м'якому матеріалі, що виник в I-II ст. н. е., а також аналогічні почерки деяких інших писемностей (єврейської, глаголичної та ін); стосовно ж рукописної кирилиці старі (XIV — початку XIX ст.) подібні почерки звичайно прийнято називати не курсивом, а скорописом;
- *в типографії* — друкований шрифт з нахилом основних штрихів приблизно в 15° і округленими формами штрихів та

їх з'єднаннями, дещо нагадує рукописний; використовується здебільшого як вид видільного накреслення для текстів, в яких основні штрихи орієнтовані переважно вертикально.

Сучасний друкарський курсив розвинувся з рукописного курсивного письма і мінускула, які існували ще в Стародавній Греції та Стародавньому Римі. Такий шрифт вперше отримав потужний розвиток в Італії епохи Відродження, внаслідок чого у ряді мов (наприклад, в англійській та французькій) курсив називається «італійським» шрифтом (*italic*), на відміну від прямого «римського» (*roman*).

Не слід плутати курсив і похилий шрифт, також використовується для смислового виділення в тексті. Якщо курсив являє собою спеціально спроектований шрифтовий набір, що має лише віддалену подібність з відповідним прямим шрифтом, то похилий (по-англійськи він називається *oblique*, або *slanted*) являє собою лише злегка модифікований прямий, трохи «завалений» праворуч.

Похилий шрифт

На відміну від курсиву представляє собою механічно або програмно нахилений шрифт і не відрізняється будовою букв від прямого накреслення.

Зразок тексту - звичайний

Зразок тексту - нахилений

Зразок тексту - курсив

Жирний шрифт

Накреслення шрифту, що служить для шрифтових виділень у тексті або для набору заголовків. Відрізняється більшою

насиченістю очка знаків по відношенню до основного (світлого) зображення. Практика показує, що в текстовому шрифті для правильного виділення товщина основного штриха жирного накреслення повинна бути більшою, ніж у світлого, не менше ніж на 25%. Перший жирний шрифт був створений бл. 1800 р. лондонським словолитником Робертом Торном (Robert Thorne, 1754-1820) як самостійний шрифт для набору афіш та плакатів і лише до кінця XIX ст. жирні шрифти стали використовуватися як видільні.

Зв'язок малюнка шрифту і властивостей паперу

Металеві набірні шрифти епох Ренесансу та бароко (антиква старого стилю і перехідна антиква) створювалися для друку на папері версткою, доступною в той час. Нова антиква використовувалася для друку на гладкому блискучому папері. Для збереження цілісного враження від видання слід враховувати це, використовуючи шрифти для друку на потрібному їм папері [2].

Зв'язок малюнків шрифтів з національними мовами

У своїй відомій роботі «Типографіка» швейцарський друкар і графічний дизайнер Еміль Рудер звертає увагу на те, що шрифти можуть бути пов'язані з мовою їх творців: «Шрифт Гарамон пов'язаний з французькою мовою, Кезлон — з англійською, а Бодоні — з італійською. Будь-який з цих трьох шрифтів, використаний у наборі на іншій мові, може зазнати відчутних естетичних втрат. Наприклад, Бодоні, застосований у німецькому наборі, — вже не той шрифт; картини іноземного тексту, які рясніють прописними літерами, йому протипоказані» [1].

Технологія створення комп'ютерного шрифту

Переважна більшість інформації зберігається в електронному вигляді, текстова інформація візуально втрачає більше половини своєї індивідуальності через те, що унікальний почерк автора замінюється на вже звичні оку Times New Roman, Arial, MS Comic Sans Serif, Verdana Script. Бажання персоніфікувати свої електронні записи знаходить рішення в створенні шрифту, заснованою на основі власного почерку. Існує безліч шрифтів, створених на основі почерку тієї або іншої людини. Більшість з них — розбірливі, красиві шрифти, що приємно тішать око, а ще крім того несуть декоративну функцію. Актуальність створення нових шрифтів, а в тому числі і рукописних, підтверджується усе новими й новими шрифтами, що створюються дизайнерами всього світу. Багато компаній пропонують свої послуги зі створення як рукописних шрифтів, так і "звичайних" шрифтів, наприклад, для підкреслення корпоративного стилю якої-небудь компанії.

В першу чергу варто розглянути анатомічні характеристики шрифтів, які слід знати при розробці власного шрифту. Кегль — висота букви. Основний розмір шрифту — величина майданчика, на якому розміщується знак. Включає верхні і нижні виносні елементи і відбиття. Вимірюється в друкарських пунктах (1 пункт $1/72$ дюйма $0,3527$ мм). Насиченість — відносна товщина штрихів символів. Відношення товщини основного штриха до внутрішньобуквеного просвіту. Пропорціональність — відносна ширина знаків шрифту. Співвідношення між шириною і висотою символу. Контрастність — відношення товщини горизонтальних і вертикальних штрихів символу. Положення — нахил основних штрихів. Метричні параметри шрифтів. Кернінг — відстань між двома символами. Трекінг — зміна відстані між символами залежно від кегля [4].

Найбільш використовувані формати шрифтів це PostScript Type 1, TrueType, OpenType [5].

PostScript Type 1. Фірма Adobe для побудови своїх нових шрифтів вибрала криві Безьє третього порядку, які забезпечують хорошу плавність і гнучкість ліній. Разом із новим типом шрифтів була розроблена і спеціальна мова програмування для опису і управління виведенням текстової і графічної інформації — PostScript. Через математичну природу ці шрифти стали називати також векторними, масштабованими, контурними. Шрифти PostScript можуть містити до 220 друкованих символів, тобто вони не підтримують Unicode [5].

TrueType. Шрифт розроблений фірмою Apple спільно з Microsoft. Для підвищення ефективності і швидкості виводу у форматі TrueType використовуються криві Безьє другого порядку. Ці шрифти складаються з одного файлу, використовуюваного і для виводу на екран, і для друку. Шрифти TrueType спроектовані так, щоб однаково чітко виводяться на екран і на друк при будь-якому кеглі. В порівнянні з PostScript Type 1 формат TrueType має декілька недоліків: у більшості випадків для побудови кривої потрібно більше фрагментів; стики між окремими фрагментами виходять гірше; труднощі з виведенням шрифтів на PostScript пристрою [5].

OpenType. Компанія Adobe спільно з Microsoft розробили новий формат — OpenType, який є розширенням TrueType. Характерними рисами формату OpenType є наступні: підтримка стандарту Unicode — файл підтримує до 65536 знаків; кроссплатформність — один і той самий файл може бути встановлений як в Windows так і в MacOS; підтримка розширеної типографіки: лігатури, мінускульні цифри, капітель, альтернативні гліфи і так далі; ефективніше стискування даних; цифровий підпис виробника.

Основні вимоги до шрифту. Легкість для читання тексту виражається легким переходом ока з рядка на рядок, швидким відшукуванням потрібного абзацу або глави, хорошою розрізняваністю знаків шрифту. При цьому око не стомлюється, швидкість читання стає вищою, сприйняття наближається до оптимуму.

Технологічність шрифту, тобто його здатність завжди давати якнайточніші відбитки, теж певною мірою залежить від його малюнка.

З чисто технічної точки зору процес створення шрифту розкладається на декілька етапів:

1. Концепція (народжується у голові).
2. Ескіз, конкретизація деталей (наприклад, олівцем на папері).
3. Відмальовування літер (уже на комп'ютері у векторному редакторі) або сканування ескізу з подальшим ретушуванням у растровому редакторі, трасуванням і отримання шрифтового файлу (потрібно спеціальне програмне забезпечення).
4. Підгонка літер, нюансування (обмеження майданчика кегля; установка кернінгу; основний кернінг для кожного символу; кернінгові пари для специфічних буквених пар; установка трекінгу; установка хінтингу; визначення лігатур; завдання альтернативних символів; додавання інформації про шрифт).
5. Генерація попереднього шрифтового файлу.
6. Тестування шрифту (на моніторі, на роздруківці).
7. Переробка сумнівних після тесту деталей.
8. Генерація остаточного шрифтового файлу.

Деякі етапи, залежно від бажаної якості, можна пропустити (кернінг окремих пар, трекінг, хінтинг, лігатури, тощо), деякі доведеться повторити і можливо кілька разів (в основному — відмальовування символів).

Програмне забезпечення для створення та редагування шрифтів

Як уже згадувалось, створення комп'ютерного шрифту потребує спеціального програмного забезпечення. Для відмальовування символів (в разі якщо цей етап виконується на комп'ютері) можна використовувати векторні редактори (Inkscape, Adobe Illustrator, Corel Draw) або растрові (GIMP, Adobe Photoshop) з подальшим трасуванням за допомогою векторних програм. За допомогою растрового редактора також підготовлюється (ретушується) відскановане зображення перед трасуванням шрифту мальованого вручну. Кінцеві етапи від підгонки літер до генерації шрифта виконується за допомогою редакторів шрифтів. За допомогою спеціального програмного забезпечення можна здійснювати весь процес створення шрифта від етапу відмальовування до генерації остаточного файлу шрифта. Серед них безкоштовний редактор Fontforge, а також професійні комерційні програмні комплекси FontCreator, FontLab. Ці програми дозволяють налаштувати кернінг, трекінг, хінтинг; використання альтернативних символів, лігатур тощо; додати різноманітну супровідну інформацію про шрифт, таку як його специфікацію за різними класифікаціями, інформацію про автора тощо.

Граматика і типографіка

При складанні текстів, в тому числі для сайтів, виникає безліч запитань. Чи потрібний пробіл у скороченні «і т. д.»? Коли ставити дефіс, коли – коротке, коли – довге тире? Які потрібні лапки?

Багато хто ставить подібні питання. Але на них не завжди легко знайти відповіді. Ви їх уже знайшли. І тепер запам'ятаєте назавжди. Отже, почнемо з найпростішого...

Пробіли

З пробілами завжди виникає безліч нюансів. Пробіли й лапки, пробіли й розділові знаки, пробіли й тире... Але ми спробуємо з ними розібратися.

Пробіл – це ознака нового слова.

правильно

І т. д.

І. П. Котляревський

неправильно

І т.д.

І.П.Котляревський

Тобто, коли в тексті починається нове слово, його потрібно відокремлювати від попереднього слова пробілом. При цьому не має значення, скорочені слова чи ні.

Лапки й дужки

В українській і російській мовах використовуються лапки-«ялинки» або „лапки”. Використовувати прямі лапки **неправильно!**

В англійській мові використовуються так звані “англійські” лапки. Але сьогодні дуже поширена практика використання цих лапок в україномовній та російськомовній літературі.

Дужки й лапки не відділяються пробілами від взятого в них тексту.

правильно

«Енеїда»
(літературний твір)

неправильно

« Енеїда »
(літературний твір)

Апостроф

Апостроф виглядає як кома, але розташовується у верхній частині рядка.

Апостроф не можна плутати з прямими одинарними лапками.

правильно

хлоп'ята, м'ясо, п'яний

неправильно

хлоп'ята, м'ясо, п'яний

Розділові знаки

Крапка, кома, крапка з комою, двокрапка, три крапки, знак оклику і знак питання не відділяються пробілом від попереднього символу.

правильно

Із Ганімедова пuzдерка утер
трохи не з піввідерка;

неправильно

Із Ганімедова пuzдерка утер
трохи не з піввідерка ;

Якщо в дужки взяте ціле речення, то заключний розділовий знак (наприклад, крапка) ставиться перед закриваючою дужкою.

правильно

(Хоть се було в час
м'ясопусту.)

неправильно

(Хоть се було в час
м'ясопусту).

Якщо в лапки взяте ціле речення, то заключна крапка ставиться після закритих лапок, а всі інші розділові знаки (знак оклику, знак питання, три крапки) – перед закритими лапками.

правильно

«Давайте, — крикнув, — пить
тепер».

неправильно

«Давайте, — крикнув, — пить
тепер.»

«А що ти робиш, п'єш сивуху?» «А що ти робиш, п'єш сивуху?»

У комбінованих знаках, які складаються з трьох крапок і знаку оклику або знаку питання, — рівно три крапки, а не чотири.

правильно

Мовчіть!..

неправильно

Мовчіть!...

Дефіс, коротке й довге тире

Дефіс: -, коротке тире: —, довге тире: —

Дефіс з'єднує частини складних слів:

- у словах з префіксами і суфіксами: «будь-», «-небудь», «казна-», «хтозна-», «-то», «-таки» тощо: будь-куди, казна-що, як-небудь;
- у прислівниках з префіксами «по-»: по-перше, по-німецьки;
- у словах прикладках (складних словах, утворених від двох коренів): Еней-сподар, молодиці-цокотухи, сап'янці-самоходи;
- у парних сполученнях і між словами, що повторюються: без кінця-краю, ледве-ледве;
- у подвійних і потрійних прізвищах: Гулак-Артемівський.

Довге тире використовується для розділення різних слів.

Тут плюсь — Еней, як будто з неба.

Коротке тире використовується при позначенні меж часових — (2004–2010), просторових (поїзд Київ – Москва), кількісних

(4–6 кг), у назвах фізичних законів, відкритих кількома вченими (закон Бойля – Маріотта), і інших подібних сполученнях.

Коротке тире не відділяється пробілами, якщо по обидва боки від нього стоять цифри; довге тире завжди відділяється пробілами по обидва боки.

правильно
(1995–1998)

неправильно
(1995 — 1998)

Напивсь — і тільки що кректав. Напивсь—і тільки що кректав.

Числа

Цілі числа у цифровій формі, які мають більше чотирьох розрядів, розбивають пробілами на групи по три цифри (справа наліво).

правильно
2 345 464
5789

неправильно
2345464
5 789

Порядок запису дат в українській (російській) мові інший, ніж в англійській.

Українська мова

27 січня 2006, п'ятниця

Англійська мова

Friday, January 27, 2006

Знаки математичних операцій (+, : і ін.) і співвідношень (<, >, = і ін.) відділяються пробілами.

правильно
 $y + 6 = 20$

неправильно
 $y+6=20$

Скорочення

Слово «рік», яке стоїть після числа, скорочують до однієї букви (із крапкою після неї): 1995 р. У множині слово «роки» після чисел скорочують до «рр.»: 80-ті рр.

У порядкових чисельниках відмінкове закінчення має складатися з однієї літери, якщо передостання буква в слові — голосна, і з двох літер — якщо приголосна.

правильно

3-й (третій), 5-х (п'ятих)
 2-го (другого),
 7-му (сьомому)

неправильно

3-ій, 5-их
 2-ого,
 7-ому

Скорочення одиниць виміру використовуються тільки разом із числом і записуються без крапки: г (грам), м (метр), с (секунда). Якщо числа немає, то одиниці виміру записуються повністю.

правильно

25 г, 3 м, 40 с
 кілька кілограмів, вимірюється
 у метрах

неправильно

25 гр., 3 м., 40 сек.
 кілька кг, вимірюється у м

Одиниці виміру, утворені від прізвищ, у скороченій формі зазвичай пишуться з великої літери: Н (ньютон), Па (паскаль), Гц (герц), але в повній формі – тільки з малої.

правильно

5 Н, 100 Па, 400 Гц

неправильно

5 н, 100 па, 400 гц

Частота вимірюється в герцах Частота вимірюється в Герцах

В одиницях виміру префікси «мілі-» і «кіло-» скорочуються малими літерами (мм, кг), а префікси «мега-», «гіга-», «тера-» – великими літерами: МПа (мегапаскаль), ГГц (гігагерц), Тб (терабайт).

правильно

16 мм, 12 кг
 3 МПа, 7 ГГц, 3 Тб

неправильно

16 Мм, 12 Кг
 3 мпа, 7 ггц, 3 тб

При скороченні одиниць виміру інформації слово «біт» залишають як є, а слово «байт» скорочують до однієї букви «б». Але якщо можливі різночитання, слова «біт» і «байт» не скорочують.

правильно

Мб або Мбайт (мегабайт),
Гб або Гбайт (гігабайт)
кб або кбайт (кілобайт),
кбіт (кілобіт)

неправильно

мб або мбайт,
гб або гбайт
кб (кілобіт)

Після скорочень «млн» (мільйон) і «млрд» (мільярд) крапка не ставиться. На скорочення тис. (тисяча) це правило не поширюється.

правильно

5 млн чоловік, 3 млрд гривень,
4 тис. примірників

неправильно

5 млн. чоловік, 3 млрд. гривень,
4 тис примірників

Найменування

Найменування – це назви установ, організацій, свят і т.д.

У найменуваннях, що складаються з декількох слів, з великої літери пишеться перше слово, а також власні імена, що входять до складу найменування.

правильно

Центральний банк України,
Київський національний
університет, Новий рік

неправильно

Центральний Банк України,
Київський Національний
Університет, Новий Рік

Іменники й прикметники, що позначають географічну й національну приналежність, пишуться з малої літери.

правильно

грек, циганка
троянська кров

неправильно

Грек, Циганка
Троянська кров

Списки

Списки бувають нумеровані (елементи позначені послідовністю цифр або букв; зазвичай використовуються, коли порядок елементів є важливим) або марковані (елементи

позначені маркерами; зазвичай використовуються, коли порядок елементів не є важливим).

Якщо елементи списку прості, складаються з одного або декількох слів без розділових знаків всередині, то кожний елемент починається з малої літери, а елементи розділяються комами.

Свійські тварини:

- кішка,
- собака.

Якщо елементи списку складаються з великої кількості слів, мають всередині розділові знаки, то кожний елемент починається з малої літери і елементи розділяються крапкою з комою.

Щоб підібрати український еквівалент іноземного терміна, використовують:

- транскрипцію – запис слова однієї мови літерами іншої з максимально точним збереженням звучання первісного слова, наприклад, браузер (browser);
- транслітерацію – запис слова однієї мови літерами іншої з максимально точним збереженням написання первісного слова, наприклад, броузер (browser).

Якщо елементи списку – окремі речення, то кожний елемент починається з великої літери і елементи розділяються крапками.

Усім відомі прислів'я й приказки:

- Дурень шукає місця, а розумного і в кутку видно.
- Не кажи гоп, поки не перескочиш.

Виділення

До виділень відносяться напівжирне й курсивне накреслення, зміна гарнітури шрифту, гіперпосилання тощо.

Якщо речення у тексті виділене повністю, то розділовий знак, яким закінчується речення, також виділяється.

правильно

*Постій, прескурвій, вражий
сину!*

неправильно

*Постій, прескурвій, вражий
сину!*

Розділовий знак, який стоїть після виділеного фрагмента речення, не виділяється.

правильно

Но зла Юнона, **суча дочка**,
розкудкудакалась, як квочка

неправильно

Но зла Юнона, **суча дочка**,
розкудкудакалась, як квочка

Якщо виділене слово, словосполучення або речення взяте у дужки, самі дужки не виділяються. Лапки, навпаки, виділяються так само, як фрагмент всередині них.

правильно

Нітрохи не остановлявшись
(*щоб показати великий ляк*)
І «**Да воскреснеть**» вслух
читає

неправильно

Нітрохи не остановлявшись
(*щоб показати великий ляк*)
І «**Да воскреснеть**» вслух
читає

Слово Інтернет – власна назва, пишеться з великої літери, без лапок. Воно чоловічого роду і відмінюється. Іноді зустрічається також написання Internet.

Що ж стосується слова Web (Всесвітня Павутина), то в українській (а також російській) мові воно найчастіше використовується у вигляді префікса: веб-сторінка, веб-майстер тощо.

Орієнтовні питання тестових завдань

1. Для того, щоб правильно вибрати кольори рекламної друкарської продукції, потрібно враховувати наступні чинники...
2. Зброшуроване або переплетене друкване видання, що має систематизований перелік великої кількості товарів, ілюстроване фотографіями, детальним описом і технічними характеристиками пропонованих товарів — це...
3. У яких одиницях традиційно вимірюються текст і товщина ліній?
4. Всі варіації шрифтового зображення, що відрізняються різною насиченістю, пропорціями, нахилом...
5. Кернінг — це (вибіріть правильні твердження)...
6. Встановіть відповідність між виглядом значків інструментів і їх назвами.
7. Графічне оформлення друкарського тексту за допомогою набору і верстки, моделювання вигляду друкваного твору називається...
8. Оберіть правильне написання дужок у наведених варіантах...
9. Оберіть правильне написання лапок у наведених варіантах...
10. Оберіть правильні варіанти написання короткого і довгого тире (2 варіанти)...
11. Оберіть правильні варіанти використання скорочення одиниць виміру (3 варіанти)...

12. Посередником між автором і читачем є...
13. Завдання друкаря, в першу чергу...
14. Головне завдання друкаря...
15. Типографіка, як явище, з'явилася...
16. Видавнича діяльність будинку Ельзевірів — помітне явище в типографіці, пов'язане з країною...
17. Міжнародний стандарт на паперові формати, ISO 216, заснований на метричній системі мір, і заснований на початковому форматі...
18. Міжнародний стандарт на паперові формати, ISO 216, заснований на метричній системі мір, і заснований на початковому форматі, що має площу...
19. Вкажіть всі розміри формату А4 міжнародного стандарту на паперові формати, ISO 216 у метричній системі мір...
20. Виберіть правильний і найбільш повний перелік країн, які увійшли в історію типографіки.
21. Іншими словами пагінація — це...
22. Відрізок писемного мовлення, що складається з кількох речень — це...
23. Виберіть всі варіанти виключки...
24. Виберіть правильні твердження, що стосуються поняття «інтерлін'яж».
25. Один пункт дорівнює...
26. Збіг міжслівних пробілів по вертикалі чи похилій лінії в трьох або більше суміжних рядках у типографіці називається...
27. Знаки Ю Æ Œ ŧ ŧ ŧ — це...

28. Надрядкові, підрядкові, рідше внутрішньорядкові елементи писемності, модифікуючі накреслення знаків ' ^ ~ ^ ^ — це...
29. Мистецтво оформлення знаків у експресивній, гармонійній і майстерній манері — це...
30. Набірний друк виник...
31. Винахідником друкарства майже всі дослідники вважають...
32. Шрифти можна поділити на такі основні групи...
33. Кернінг — це (виберіть правильні твердження)...
34. Апрош — це (виберіть правильне твердження)...
35. Фотонабір — це...
36. Високий друк в поліграфії — це...
37. Лінотип — вид поліграфічного обладнання, був винайдений американським інженером Отмаром Мургенталером...
38. Це накреслення було створене як самостійний шрифт для набору афіш та плакатів і починаючи з кінця XIX ст... стали використовуватися як видільний...
39. Виберіть твердження, які стосуються поняття CamelCase...
40. Розставте способи друку (набору) у порядку їх появи...
41. Комп'ютерний шрифт — це...
42. Шрифти XI–XV ст., що беруть свій початок від почерків латинського письма епохи середньовіччя називаються...
43. Сукупність букв, цифр і знаків, що служать технічним засобом відтворення мови...

44. Всі варіації шрифтового зображення, що відрізняються різною насиченістю, пропорціями, нахилом...
45. При підготовці до друку найкраще використовувати наступний кольоровий профіль...

Термінологічний показник

- A4, 34, 35, 36
CamelCase, 55, 56, 57, 82
ISO 216, 34, 35, 81
ledger, 36
legal, 36
OpenType, 49, 63, 68, 69
tabloid, 36
абзац, 41
Антиква, 19, 20, 21, 54
аркуш, 37, 38, 39, 40
астеризм, 61
болгаріца, 33
буквиця, 57
верхній індекс, 59
видання, 37
виключка, 18, 41, 42
високий друк, 15, 82
гарнітура, 61
глаголиця, 25, 28
гліфи, 59, 60
готичні шрифти, 22
діакритики, 58
діакритичні знаки, 57
друкар, 6, 7, 8, 13, 19, 42, 46, 47, 49, 67
друкарня, 7, 8, 9, 11, 13
ініціал, 57
каліграфія, 14
капітель, 54, 55, 69
курсив, 23, 31, 33, 65, 66
лінотип, 18, 82
маюскул, 53
мінускул, 19, 53, 65
нижній індекс, 59
пагінація, 40
скоропис, 31, 32
сторінка, 34, 40, 79
субскріпт, 59
суперскріпт, 59
текстура, 23, 24
типографіка, 6, 8, 9, 10, 12, 34, 54, 58, 61, 65
тираж, 37
устав, 29, 30, 31
фотонабір, 14, 82
фрактура, 23, 25
цифри, 38, 53, 54, 55, 69, 74, 75
шрифт, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 31, 34, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 82, 84, 85
юнікод, 59

Список джерел

1. Адамов Е.Б. Ритмическая структура книги. / Е. Б. Адамов. — М., 1973.
2. Адамов Е.Б. Художественное конструирование и оформление книги. / Е. Б. Адамов и др. — М., 1971.
3. Большаков М.В. Книжный шрифт. / М. В. Большаков, Г.В. Гречихо, А.Г. Шицгал. — М., 1964.
4. Вигдорчик В.А. Ручной набор. / В.А. Вигдорчик. М., 1985.
5. Водчиц С. Эстетика книжных пропорций. / С. Водчиц. — М., 1997.
6. Герчук Ю. Художественная структура книги. / Ю. Герчук. — М., 1984.
7. Гиленсон П.Г. Методика технического редактирования. / П. Г. Гиленсон. — М., 1964.
8. Гончарова Н. Композиция и архитектура книги. / Н. Гончарова. — М., 1977.
9. Гордон Ю. Книга о буквах от Аа до Яя / Юрий Гордон. — М.: Издательство Студии Артемия Лебедева, 2006.
10. Граматика й типографіка для сайтів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://isys.in.ua/articles-tyro.htm>. — Назва з екрану.
11. Кнабе Г.А. Энциклопедия дизайнера печатной продукции / Г. А. Кнабе. — М.: Диалектика, 2006.
12. Котляревський І. Енеїда /Іван Котляревський. — К., Дніпро, 1968.
13. ПАРАТАЙП : [електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.paratype.ru>. (01.10.2012). — Назва з екрану.
14. Робота редактора над авторським матеріалом: Методичні рекомендації/ Упор. А. С. Близнюк — Житомир, 2006.

15. Рудер Э. Типографика: Руководство по оформлению. / Э. Рудер (пер. с нем.). — М., 1982.
16. Таранов Н.Н. Рукописный шрифт. — Л., 1986.
17. Телингатер С. Искусство акцидентного набора. / С. Телингатер, Л. Каплан. — М., 1965.
18. Херлберт А. Сетка: Модульная система конструирования и производства газет, журналов и книг. / А. Херлберт (пер. с англ.). — М., 1984.
19. Чебыкин Р. Разработка и оформление текстового содержания сайтов. — СПб, БХВ-Петербург, 2004.
20. Чихольд Я. Облик книги: Избранные статьи о книжном оформлении. — Я. Чихольд (пер. с нем.). — М., 1980.
21. Шпаковский Ю.Ф. Шрифти. Довідковий посібник дизайнера / Ю.Ф. Шпаковский. — Мінськ: Харвест, 2006.

Навчальне видання

Підгурний Іван Станіславович

Графічний дизайн:

Редактор *А. С. Панькова*
Комп'ютерне верстання *В. О. Фаріона*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 5,12.
Тираж 300 пр. Зам. № 623.

Видавництво «Аксиома»,
пров. Північний, 5, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Тел./факс: (03849) 3-90-06. E-mail: aksiomakp@rambler.ru.

Друк ПП «Аксиома».

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1808 від 26.05.2004.